

**ԺԴ ԴԱՐԻ ՆՈՐԱՅԱՅՏ ՄԱՏԵՆԱԳԻՐ ՍԱՆԱԿ ՄԻԱՅՆԱԿԵԱՑԻ
ԱՍՏՈՒԱԾԱՐԱՆԱԿԱՆ ԵՐԿՐ**

Ակներեւ է այն կարեւոր դերակատարութիւնը, որ տաթեւեան դպրոցն ունեցաւ Հայ եկեղեցու աստուածաբանութեան, մասնաւորաբար դաւանական մտքի պատմութեան մէջ: Այդ են վկայում այն բազում երկերը, որոնք շրջանառութեան մէջ դրուեցին ԺԴ-ԺԵ դդ.: Հաւաճառական յատուկ ուղղութեամբ աչքի ընկնող այդ երկերի յօրինման շարժառիթը Արեւմտեան եկեղեցու վարչաքաղաքական, ծավալապաշտական հավակնութիւններն էին: Դրանց դեմ իրենց գրիչը շարժեցին Հովհան Որոտնեցին, Գրիգոր Տաթեւացին, Մատթեոս Զուգայեցին եւ ուրիշներ: Տաթեւեան դպրոցի փառքը Հյուսիս Կովկասի փաղանգին է միանում եւս մի անուն. Սահակ Միայնակեաց: Նրա անունը յիշատակուած է Գրիգոր Տաթեւացու Հարցմանց գրքի իններորդ հատորում («Վասն նոր օրինաց եւ եկեղեցւոյ զանազան հարցմունք»), իբրեւ այդ հատորի պատուիրատու¹: Եւ քանի որ Տաթեւացին իր երկը սկսել է շարադրել 1380-ական թուականներին եւ աւարտել 1397-ին², ուստի բնականաբար պէտք է եզրակացնել, որ նա Սահակից պատուէր ստացել է 1380-ական թթ.: Պատուիրատուի կամ խնդրողի հանգամանքն ըստինքեան ակնարկ է նրանց մերձ յարաբերութիւնների մասին: Այս են վկայում հետեւեալ տողերը. «Այլ դու, ո՛վ այրդ Աստուծոյ մաքրամիտ եւ ճգնազգեաց միայնաւոր սուրբ հայրդ Սահակ, թէ եւ զիջանես եղբայրական սիրով խնդրել բանս ի մէնջ, սակայն կարող ես եւ զթերին ընուլ եւ գլաւելորդն կշռել եւ զմեզ օգտեցուցանել ի ներգոյէ քոյին պայծառամիտ սրբութեան սրտի, որովք միշտ երանութեամբ զԱստուծոյ տեսցես՝ հայելով յօրէնս նորա ի տուէ եւ ի գիշերի: Որ եւ յարագուարձ բարերջանկութեամբ լի եւ ամենազան քաղցրորակ պողաւէտութեամբ տնկեսցիս ծառ բարձրաբերձ յընթացս Հոգւոյն ի մէջ եկեղեցւոյ տանս Թորգոմեան ազգիս հայկազնեան: Ո՛ղ լեր ի Տէր ի պարծանս մեր»³: Բերված տողերը պարզիպարզօ վկայում են այն մեծ հեղինակութեան մասին, որ վայելել է Սահակը ոչ միայն իբրեւ «մաքրամիտ եւ ճգնազգեաց միայնաւոր», այլեւ իբրեւ բազմիմաց գիտնական այր, որն իր լայն իմացականութեամբ կարող է Հարցմանց գրքի «եւ զթերին ընուլ եւ գլաւելորդն կշռել»: Գիտնական հօր այսպիսի համբաւ ունեցող մէկը բնականաբար չէր կարող անտարբեր գտնուել գրչի նկատմամբ: Եւ հիրաւի, Ազգային եկեղեցու դաւանական մաքրութեանը նախանձախնդիր Սահակ Միայնակեացը ուսումնական նկատառումներից երկելով կազմել-խմբագրել է դաւանաբանական նիւթերի մի ժողովածու: Այդ ժողովածուն բովանակող ՄՄ թիւ 1712 ձեռագրի 2ա-113բ, 164ա թերթերում զետեղուած են Ներսէս Շնորհալու, Վահրամ Բարունու, Գրիգոր Տաթեւացու դաւանաբանական երկերում, ինչպես նաեւ՝ առ ի գիտութիւն Քաղկեդոնի դաւանանքը ներկայացնող

1 Տէն Տր. Աճառեան, Հայոց անձնանունների բառարան, Կ. Դ., 1943, էջ 366:

2 Տէն Ս. Արեւշատեան, Գրիգոր Տաթեւացին եւ նրա «Հարցմանց գիրքը», փոխ Գրիգոր Տաթեւացի, Գիրք հարցմանց, Բ փւլ., Երուսաղէմ, 1993, էջ 1:

3 Գրիգոր Տաթեւացի, Գիրք հարցմանց, էջ 558:

երեք հատուածներ (86ա-93բ), որոնցից մէկի խորագրում, թերեւս հէնց կազմողի կողմից ընթերցողին կոչ է արուած. «Տես եւ զգոյշ լիւր, թիւր կայ եւ ուղիղ» (90 բ)⁴:

Ի շարս այդ նիւթերի ձեռագրի՝ ժողովածուն եզրափակող 93բ-113բ թերթերում գետեղուած է «Տեառն Ներսիսի Հայոց Կաթողիկոսի ասացեալ Դաւանումն ուղղափառ Հաւատոյ» խորագրով մի երկ (սկ. «Խոստովանիմք եւ դաւանիմք, պաշտեմք եւ երկրպագեմք...»): «Ներսիսի Հայոց Կաթողիկոսի» անունով այսպիսի մի երկ ինձ անձանօթ է: Իր դաւանաբանական երկերով յայտնի Ներսէս Շնորհալու թղթերում բացակայում է նման մի աշխատութիւն: Մինչդեռ այդ երկը պարունակող ՄՄ թիւ 728 (թ. 84ա), 774 (թ. 124բ), 1764 (թ. 368ա) ձեռագրերի խորագրում որպէս հեղինակ արձանագրուած է Սահակ Միայնակեացի անունը: Աւելին, Սահակի անունը յիշատակուած է նաեւ 1712 եւ 774 ձեռագրերում երկի վերջնական մասում իբրեւ հեղինակ՝ թերեւս իր իսկ աշակերտների կողմից. «Ձախատող սորին Սահակ կրօնաւոր, որ քրտնաջան երկաւք ի ջանս եւ ի վաստակս Աստուածաշունչ կտակարանաց խոկացեալ ի տուէ եւ ի գիշերի, եւ այսքան բարեաց պատճառ մեզ եղեալ: Յորժամ ընթեռնուք՝ յիշեցէք ի Քրիստոս» (թիւ 1712, թ. 164ա) կամ՝ «... զայսքանեաց բարութեանց պատճառս մեզ եղեալ Սահակ միայնակեաց, որ զայս աստուածային գանձս պարգեւեաց՝ որպէս Հայր, որ թողուցու ժառանգութիւն որդւոց իւրոց...» (թիւ 774, թ. 143բ)⁵: Ըստ այսմ, պետք է ենթադրել, որ իր հոգեւոր որդիներին այսպիսի աստուածային գանձեր պարգեւող Սահակը ոչ միայն կազմել-խմբագրել է դաւանաբանական նիւթեր, այլեւ իր ինքնուրոյն աշխատութեամբ Հարստացրել ու եզրափակել կազմած ժողովածուն: Տուրք տալով միջնադարում ընդունուած սովորոյթին՝ նա իր աշխատութիւնը վերագրել է անցեալի անառարկելի հեղինակութիւններից մեկին՝ Ս. Ներսէս Շնորհալուն⁶: Վերջինիս անունն առկայ է միայն ԺԵ դ. ընդօրինակուած ՄՄ թիւ 1712 ձեռագրում, որ, ինչպէս երեւում է, գրչագրուած է հեղինակային նախագաղափար օրինակից: Մինչդեռ յետագայում ընդօրինակուած միւս ձեռագրերի խորագրում, հիմք ընդունելով ճգնակեաց հօր աշակերտների հաղորդած յիշատակարանային տեղեկութիւնը՝ պարզիպարզոյ արձանագրուած է՝ «Սահակայ սուրբ միայնակեցի եւ երանեալ ճգնաւորի»: «Ի Սուրբ Երրորդութիւն եւ ընդգէմ չարափառացն հարցումն եւ պատասխանի» խորագրով այս երկը⁷ (ինչպէս յուշում է խորագրին իսկ) գրուած է Հարցուպատասխանի ձևով, ինչը Համապատասխանում է լատին Արեւմուտքում տարածուած վարդապետական աշխատութիւնների շարադրման եղանակին (*Questiones disputatae*)⁸:

4 Տե՛ս «Մայր ցուցակ հայերէն ձեռագրաց Մաշտոցի անուան Մարենադարանի», հր. Ե, կազմեց Օ. Եզանեան, խմբ. Յ. Քեօւեան, Ա. Ղազարոսեան, Տ. Շահէ քիյ Նայրապետեան, Եր., 2009, էջ 937-939:

5 «Մայր ցուցակ հայերէն ձեռագրաց Մաշտոցի անուան Մարենադարանի», հր. Գ, կազմեց Օ. Եզանեան, խմբ. Փ. Անթաթեանի, Յ. Քեօւեանի, Ա. Ղազարոսեանի, Տ. Շահէ քիյ Նայրապետեանի, Եր., 2007, էջ 669:

6 Ճառս հայրնի է նաև Պօղոս Տարոնեցու անունով, «Երիցս երանեալ սուրբ վարդապետին Պօղոսի Տարոնեցոյ ասացեալ, Բան հաւաքոյ ընդդէմ հերժուածողաց դաւանութեանն ի Սուրբ Երրորդութեանն», Երուսաղէմ, ձեռ. 1142, թ. 271ա-97բ, Կրէն Նորայր Արք. Պողարեան, Մայր ցուցակ ձեռագրաց Սրբոց Յակոբեանց, հր. Դ, Երուսաղէմ, 1969, էջ 228-229: Երկը թիւքիմացաբար մասը համարուելով Պօղոս Տարոնեցու մարենադարական ժառանգութեան հրապարակուել է նրա անունով, ըստ ՄՄ թիւ 6907, 3918, 9410, 10199 ձեռագրերի. Կրէն «Գանձասար», Է., էջ 303-330:

7 «Եկեղեցու հայրեր, վարդապետներ» (IV-VIII դդ.) աշխարհագրական մէջ (Եր., 2007, էջ 243) թիւքիմացաբար Սահակի այս երկը վերագրել եմ Բսահակ Ատրու գրչին:

8 Տե՛ս Ա. վրդ. Օղորեան, Համառօտ ակնարկ Հայ Եկեղեցոյ վարդապետական աստուածաբանութեան

Սահակի երկում շօշափւում են գլխաւորաբար երրորդաբանական, քրիստոսաբանական խնդիրներ: Ելնելով Ազգային եկեղեցու դաւանաբանական սկզբունքներից ու հետեւելով կապաղովկեան հայրերի, մասնաւորապէս Ս. Գրիգոր Աստուածաբանի վարդապետական համակարգին՝ նա հաւասար ուժով շեշտում է Ս. Երրորդութեան անձանց թէ՛ զիմային ինքնայատկութիւնները եւ թէ՛ բնութեանական միութիւնը: Վարդան Արեւելցու նման⁹ Սահակ վարդապետը Ս. Երրորդութեան խորհրդի յայտնութիւնը տեսնում է արգէն Հին Կտակարանում: Բացատրելով «Տէր, Տէր առաքեաց զիս եւ Հոգի նորա» (Ես., ԽԼ 16) տեղին՝ նա ասում է, որ «Տէր»-երը ներկայացնում են Հօրը եւ Որդուն, իսկ «Հոգի նորա» արտայայտութիւնը մատնանիչ է անում Ս. Հոգուն: Արտայայտութեան բաղկացուցիչ «նորա» գերանումը ակնարկում է Ս. Հոգու միայն մէկից, այն է՝ Հօրից բխելը, ինչը բացառում է Արեւմտեան եկեղեցու օրինակարգած ֆիլիոքուէի («նաեւ յՈրդւոյ») տեսութիւնը: Առեւելոյթ այս տեսութեան օգտին խօսող եւ ըստ այսմ տարակոյսի տեղիք տուող տէրունական «Յիմմէ անտի առնուցու եւ պատմեացէ ձեզ» (Յովհ. ԺԶ 15) արտայայտութիւնը նա բացատրում է հիմնուելով դարձեալ տէրունական «Ոչ եթէ յանձնէ ինչ խաւեսցի» (Յովհ. ԺԴ 10), «Ես Հոգւովն Աստուծոյ հանեմ զգեւս» (Մտթ. ԺԲ 28) արտայայտութիւնների վրայ, որոնցով հաստատում է, թէ Որդին Հօրից լսածն է խօսում եւ պատմում, իսկ Հոգին իր հերթին «Որդւովն պատմէր զիմաստութիւն»: Հեղինակի վերջին արտայայտութիւնն (անշուշտ միջնորդաւորուած) արձագանքն է արգէն աւանդական դարձած Հոգին «Հօրից է Որդու միջոցով» հայրախօսական բանաձեւի¹⁰:

Երկում քրիստոսաբանական վերլուծութեան նիւթ են դարձել հետեւեալ հարցերը. Յիսուս Քրիստոս «ո՞րպէս էջ յարգանդ Կուսին, եւ կամ զի՞նչ ճառ, եւ որպէս միաւորեցաւ, եւ զի՞րդ կրեաց զկիրս ամենայն, եւ որպէ՞ս էր անմեկնելի եւ ի Հոգւոյն Սրբոյ»: Խօսելով յղութեան կերպի մասին՝ Սահակ վարդապետը նշում է, թէ «եկն Հոգին Սուրբ զաւրութեամբ եւ մաքրեաց զԿոյսն սուրբ յամենայն մարմնական կրից»: Այս արտայայտութիւնը, որ բառացիօրէն քաղուած է Ներսէս Շնորհալու Մատթէոսի Աւետարանի մեկնութիւնից¹¹, վարդապետական իր ակունքի մէջ աղերսուած է Ս. Գրիգոր Աստուածաբանի տեսութեանն, ըստ որի Յիսուս Քրիստոս ծնուել է Ս. Հոգու կողմից նախամաքրուած (prokaqarqeiths) Կոյսից¹²: Կատարեալ Աստուած եւ կատարեալ մարդ ասելով հեղինակը հասկանում է Քրիստոսի աստուածամարդկային միաւորեալ մէկ կատարեալ բնութիւնը: Այս նշանակում է, որ Կոյսի արգանդ իջնելիս նա ընդունեց ոչ թէ մասնաւորը, այլ կատարեալը, որովհետեւ ինչպէս աստուածային եւ մարդկային կերպարանքների միաւորումը կազմում է մէկ կերպարանք, այնպէս էլ աստուածային եւ մարդկային բնութեան միաւորումն է կազմում մէկ

գրականութեան. «Գանձասար», Դ, 1993, էջ 63:

9 Տե՛ս Վարդան Արեւելցի, Շառք, Ներքողեանք, աշխատ. Յ. Քեռսէանի, Եր., 2000, էջ 11, 45:

10 Այս փետքիւնը պարզեցնում է մասնատրաբար յոյն հայրերին. փն Th. De Régnon, Etudes de Théologie positive, t. IV, P., 1898, էջ 80-88: Սակայն պէտք է նկատել, որ այդ միտքն առկայ է նաեւ Արեւմտեան եկեղեցու աստուածաբանութեան հիմնադիր Տերտուլիանոսի ժառանգութեան մէջ. «Ընդդէմ Պրաքսեոսի», 4. փն Եզնիկ Ժ. Վրդ. Պերոսեան, Հայրաբանութիւն, Ա, Ս. Էջմիածին, 1996, էջ 209:

11 Տե՛ս «Մեկնութիւն սուրբ Աւետարանին, որ ըստ Մատթէոսի, արարեալ ի սրբոյն Ներսիսէ Շնորհալոյ...», Կ. Պոլիս, 1825, էջ 31:

12 Տե՛ս Թ. Տասնապետեան, Գրիգոր Նարեկացիի «Ներքող Աստուածամկին», «Հանդէս ամսօրեայ», 1989, էջ 132:

բնութիւն: Պարագան նոյնն է նաեւ աստուածային եւ մարդկային ներգործութիւնների, կամքերի, որոնց միաւորումը կազմում է մէկ կատարեալ ներգործութիւն եւ մէկ կատարեալ կամք: Ու եթէ տրոհենք աստուածային եւ մարդկային ներգործութիւնն ու կամքը՝ կյայտ-նունենք Նեստորի ու Եւտիքէսի շփոթ ծայրահեղութեան մէջ:

Բացառապէս Որդու մարմնացումն ու մարգացումը հեղինակը հիմնաւորում է նրա-նով, որ Հայրը լինելով անծին, չէր կարող մարմնանալ, որովհետեւ այդու կզրկուէր Հայ-րութիւնից: Նոյնն է Ս. Հոգու պարագան. որովհետեւ նա լինելով «բոլորումն» եւ ոչ ծնունդ, եթէ ծնուէր՝ կզրկուէր «Ի հոգիութենէ եւ Որդի լինէր»: Մինչդեռ այս փոփոխութիւնը բա-ցակայում է Որդու դէպքում, որ ծնուելով Հօրից, ժամանակի մէջ ծնւում է նաեւ Ս. Կոյսից եւ պահպանում իր որդիական հանգամանքը:

Որդու մարմնացումն ամենեւին չի նշանակում որեւէ հաւելում Հօր կամ Ս. Հոգու նկատմամբ, որովհետեւ նրա մարդեղութիւնը նախայաւիտեանական իրողութիւն է: Ըստ Սահակի բացատրութեան Տիրոջ «Որդի մարդոյ» անուանումը վերաբերում է ոչ միայն նրա մարդկութեանը, այլեւ՝ Աստուածութեանը: Սա հիմնաւորում է տէրունական «Եւա-նիցէ Որդի մարդոյ, ուր էր գառաջինն» (Յովհ. Զ 63) խօսքի մեկնաբանութեամբ, ըստ որի այստեղ Քրիստոս նկատի ունի իր աստուածամարդկային բնութիւնը, որ նա ունէր («ուր էր») ի սկզբանէ, որովհետեւ «Բանն Աստուած յառաջ քան գյաւիտեանս հանդերձ մարդ-կութեամբն էր Որդի Աստուծոյ»: Քրիստոսի աստուածամարդկային բնութեան նոյնականու-թիւնն ու անփոխութիւնութիւնն իր հաստատումը գտնում է նաեւ ծիսական գործառնու-թեան մէջ, «քանզի թէպէտ աւր ըստ աւրէ առնուն քահանայքն հաց եւ գինի անապական պատարագի, եւ ոչ յաւելու ի Քրիստոս...»¹³:

Աստուածամարդկային բնութեան փոխադրկապուած միութիւնն ու միաւորութիւնը փաստելու նպատակով հեղինակը Հայ Եկեղեցու քրիստոսաբանական դրուածքին բնորոշ պարագործաւ համադրումով եզրակացնում է, թէ ծնունդի մէջ առկայ է Քրիստոսի մար-դեղութեան խորհուրդը, մինչդեռ մահուան մէջ՝ Աստուածութեան: Սրանով հեղինակը հա-մատեղում է զիսկուրսիւ տրամաբանութեան համար անհամատեղելի երկու բնութիւններն իրրեւ մէկ Աստուածամարդկային բնութիւն: Սահակ Միայնակեացի երկում առհասարակ կարմիր թելի նման անցնում է Քրիստոսի աստուածամարդկային բնութեան ամբողջակա-նութեան գաղափարը: Այս գաղափարին է նա հետամուտ Տիրոջ մարմնի եւ Բանի անտ-րոհելիութիւնը հաստատելիս: Պատասխանելով չարափառների՝ տէրունական «Քակեցէք գտաճար (մարմինս) զայս, եւ ես զերկու աւուրս շինեցից» (Յովհ. Բ 19) խօսքի շահարկու-մին՝ Սահակը նշում է, որ ինչպէս Քրիստոսի մարմինն ու բանական հոգին ինքնակայ, մէկ մէկու անհաղորդ իրողութիւններ չեն, այնպէս էլ՝ մարմինը եւ Բանն Աստուած, որովհետեւ «զաւազակն, որ ի գրախտն, Քրիստոս տարաւ եւ ոչ առանձին Բանն Աստուած»: Ուստի մարմնով մեռած եւ հոգով կենդանի Քրիստոս (Ա Պետ. Գ 19) մէկ ամբողջութիւն է: Մէկ մէ-կու բացառող այս իրողութիւնների գոյակցութիւնը հիմք է տալիս դաւանաբան հեղինակին անճառելի եւ անթարգմանելի խորհուրդ համարել ինչպէս Քրիստոսի ծնունդը, նոյնպէս եւ մահը՝ գերեզմանը նույնացնելով Աստուածածնին:

13 Քրիստոսի մարմնի անկրօնելի եւ անհաւելելի ամբողջականութեան վերաբերեալ այս գաղափարի արձագանքը կայ Գրիգոր Տաթեւացու «Նարեկանց գրքում», փոխ էջ 597:

Երկը շարագրելիս Սահակ Միայնակեացը կիրառել է այլաբանական մեկնաբանութեան եղանակը: Բացատրելով «Հոգիս յաւժար է եւ մարմինս՝ տկար» (Մտթ. ԻԶ 41) արտայայտութիւնը՝ նա «Հոգին» այլաբանութիւնն է նկատում մարգարէների, ովքեր Թարոր լեռան վրայ խօսում էին Տիրոջ ապագայի մասին, իսկ «մարմին»-ը՝ աշակերտների, ովքեր տկար էին եւ չէին ուզում Տիրոջ չարչարանքները: Երրորդաբանական մեկնաբանութեան ուշագրաւ նմոյշ կարելի է համարել հետեւեալը. Ժխտելով հերձուածողների՝ Տիրոջ «Աստուած իմ, Աստուած իմ... Ընդէ՞ր թողէր զիս» (Մտթ. Իէ 46) խօսքի զարտուղի բացատրութիւնն այն մասին, թէ զա մարդկային բնութեան աղաղակն էր աստուածային բնութեանը՝ հեղինակը բացատրում է, որ Աստծոյ անուան երկիրցս արտաբերումն ակնարկում է Ս. Երրորդութեան (= «Ես եմ Աստուած Աբրահամու, Աստուած Իսահակայ, Աստուած Յակոբայ», Ելք. Գ 6) անձանցից երկուսին՝ Հօրը (= Աստուած Աբրահամու) եւ Ս. Հոգուն (= Աստուած Յակոբայ): Այսպիսով՝ Իսահակի Աստուածը զիմում-աղաղակում է Աբրահամի եւ Յակոբի Աստծուն, այսինքն՝ Հօրը եւ Ս. Հոգուն: Եզրակացնելով՝ հեղինակը հաստատում է, որ Տէրն իր խաչելութեամբ Հօրն ու Սուրբ Հոգուն մօտեցրեց Ազամին:

Այլաբանական բացատրութեան ուշագրաւ օրինակ կարելի է համարել «Ետու ձեզ իշխանութիւն կոխել զաւճս եւ զկարիճս» (Ղուկ. Ժ 13) արտայայտութեան «աւճ» եւ «կարիճ» բառերի մեկնաբանութիւնը, ըստ որի «աւճս» ասելով «զգունդն զիւացն ցուցանէ եւ «կարիճ» զպեղծ հերձուածողսն նշանակէ»¹⁴:

Տիրոջ միաւորեալ բնութիւնը ցոյց տալու համար հեղինակը փորձում է մէկտեղել աստուածաբանական մտակառուցման երկու կարեւոր տեսակները՝ զաւանարանականն ու մեկնաբանականը: Յիշելով Քրիստոսի «Հոգիս յաւժար է, բայց մարմինս տկար...» խօսքի (Մտթ. ԻԶ 41, Մրկ. ԺԴ 38) շեղ մեկնաբանութիւնները, որոնք միտուած են երկփեղկելու Տիրոջ մարմինն ու Հոգին, մարդկային եւ աստուածային բնութիւնները՝ Սահակը «Հոգիս»-ը նոյնացնում է Ս. Հոգու հետ, «քանզի յաւժարութեամբ Սուրբ Հոգւոյն արար զամենայն»: Ինչպէս յայտնի է, Երրորդաբանութեան մէջ յստակօրէն զատորոշուած է Որդու նկատմամբ Հօր եւ Ս. Հոգու յարաբերութեան բնոյթը: Որդին գործում է Հօր կամքով, Ս. Հոգու յօժարութեամբ: Իրեւել զաւանարանական բացարձակ կաղապար այն անցել է Սահակի բացատրութեան մէջ՝ փոխադուցուելով մեկնաբանութեանը: Յետամուտ լինելով նոյն գաղափարին եւ կիրառելով նոյն եղանակը՝ նա Տիրոջ տկար մարմինը նոյնացնում է Աստուծոյ Բանին. մի մօտեցում, որ գրէթէ համերաշխ է Ս. Կիւրեղ Ալեքսանդրացու քրիստոսաբանական գիրքորոշմանը¹⁵ եւ հաստատումն է Ս. Գրիգոր Տաթեւացու Հարցմանց գրքում արծարծուած համապատասխան գաղափարի («Ապա ուրեմն Աստուած է նոյն մարմինն Քրիստոսի»¹⁶):

Իր աստուածաբանական երկը շարագրելիս Սահակ Միայնակեացը իրրեւ միջնադա-

14 Ի դէպ նկատենք, որ հերձուածողներին կարիճի է նմանեցնում Տերպուղիանոսն իր De baptismo (Մկրտութեան մասին) եւ Scorpiace (Նակաթոյն կարիճների դէմ) երկերում, «Творения Тертулиана, христианского писателя в конце второго и в начале третьего века», перевод Е. Карнеева, СПбург, 1847 (часть вторая), էջ 3-29, Եզնիկ Ժ. Վրդ. Պնարոսեան, նշվ. աշխ., էջ 201:

15 Վերապահութիւն ենթադրող «գրեթէ» բառն օգտագործում ենք այն պարճաւով, որ թելադր. ս. Կիրեղը ուսուցանում էր, թէ Հոգին ու մարմինը մէկ միութիւն են, բայց այդ միութիւնը «միութիւն է առանց երկու բնութիւնների խառնման, որ երկուսն էլ պահպանում են առանց փոփոխութեան կամ այլալոյսեան»: Յ. Բէնսէլեան, Եկեղեցու խայրեր, էջ 203:

16 «Գիրք Նարեկանց», էջ 72:

րի հեղինակ բնականաբար չէր կարող անտեսել անցեալի վարդապետական հարուստ ժառանգութիւնը: Ինչպէս արդէն տեսանք, նա բառացիօրէն օգտուել է Ս. Ներսէս Շնորհալու՝ Մատթէոսի Աւետարանի մեկնութիւնից: Անտարակոյս Սահակն աչքի առջեւ ունեցել է նաեւ Ս. Յովհան Ոսկեբերանի՝ Նսայու, Իգնատիոս Սելւեռնցու՝ Ղուկասու, Սարգիս Շնորհալու Ընդհանրական թղթերի մեկնութիւնները, Իգնատիոս Անտիոքացու, Ստեփանոս Օրբելեանի թղթերը, նիկիական դաւանութիւնը: Այդ են ցոյց տալիս ներքոբերեալ համադրումները:

ՅՈՎԱՆ ՈՍԿԵԲԵՐԱՆ, ԻԳՆԱՏԻՈՍ ՍԵԻ- ԼԵՈՆՅԻ, ՍԱՐԳԻՍ ՇՆՈՐՀԱԼԻ	ՍԱՏԱԿ ՄԻԱՅՆԱԿԵԱՅ
Ոչ այր լոկ է եւ ոչ Աստուած մերկ. Ոսկ. Մեկն. Ես. Ոչ սոսկ մարդկութեան եւ ոչ մերկ Աստուածութեան. Սարգ. Ա. Պեպր. Թ.: Ոչ Աստուած մերկ է եւ ոչ մարդ սոսկ. Իգն. Մեկն. Ղուկ. , րէն՝ ս ՆԲՏ, Բ, էջ 254:	Քանզի ջուրն եւ արիւնն ոչ մերկ Աստուածութենէն ել եւ ոչ սոսկ ի մարդկութենէն...
ԻԳՆԱՏԻՈՍ ԱՍՏՈՒԱԾԱԲԱՆԱԿԱՅ (ԱՆՏԻՈՒՔԵԱՅԻ), ԵՓՐԵՄ ԱՍՈՐԻ, ՍՏԵՓԱՆՈՍ ՕՐԲԵԼԵԱՆ	
Նաղորդակից է աստուածասպանիցն եւ որոց զառաքեալսն Տեառն կոտորեցին. Իգն. Թուղթ ԺԳ. Նրեայքն ի չար սովորութիւնսն յառաջանալով աստուածասպանք եղեն... Եփրեմ Ասորի: Յուդա աստուածավաճառ, հրեայք աստուածասպանք. Օրբ. Թուղթ: ՆԲՏ, Ա, էջ 329, «Եփրեմի Խրատը եղբարց», ՄՄ, ձեռ. 515, թ. 108ա:	Նոքա եւս իբրեւ զմարդ խաչեցին, բայց աստուածասպանք կոչեցան...
ԴԱԲԱՆՈՒԹԻՒՆ ՆԻԿԻԱԿԱՆ	
Ծնաւ կարարեղապէս ի Մարիամայ սրբոյ Կուսէն Նոգւովն Սրբով, որով Էառ մարմին, հոգի եւ միս, եւ զամենայն որ ինչ է ի մարդ՝ ճշմարտապէս եւ ոչ կարծեալք... «Խորհրդալեկոյ սրբազան Պարարագի», Կ. Պոլիս, 1787, էջ 14:	Սուրբ հարքն ասացին, թէ Նոգւով Սրբով, որով Էառ զամենայն, որ ինչ է ի մարդ՝ առանց ապականութեան...

Աստվածաշնչական յղումները բերում ենք բնագրի մեջ, փակագծերով:

Սահակ Մխայնակեացի երկը հրապարակում է ըստ ՄՄ հետևեալ ձեռագրերի.

A = 1712

Ժողովածոյ: **Ժամանակ՝** ԺԵ դ.: **Գրիչ՝** Սահակ կրօնաւոր: **Թերթ՝** 252: **Նիւթ՝** թուղթ: **Գրութիւն՝** միասին: **Գիր՝** բոլորգիր: **Տող՝** 21: **Բնագիր՝** թ. 93բ-113բ:

B = 1764

Ժողովածոյ: **Ժամանակ՝** 1651-1654 թթ.: **Վայր՝** Նամիթ: **Գրիչ՝** Սարգիս արդ., **Ստացող՝** Սարգիս վրդ.: **Թերթ՝** 379: **Նիւթ՝** թուղթ: **Գրութիւն՝** երկսին: **Գիր՝** ուսիրգիր: **Տող՝** 33: **Բնագիր՝** թ. 368ա-376ա:

C = 728

Ժողովածոյ: **Ժամանակ՝** 1621 թ.: **Վայր՝** Շապուխ գիւղ (Գանձակ): **Գրիչ՝** Ռեանէս: **Թերթ՝** 318: **Նիւթ՝** թուղթ: **Գրութիւն՝** միասին: **Գիր՝** բոլորգիր: **Տող՝** 19-21: **Բնագիր՝** 84ա-116բ¹⁷:

ՅԱԿՈԲ ԲԷՆՍԷԼՆ
փիլիսոփայական գիւր. դոկտոր

17 Երկն առկայ է նաեւ ՄՄ, թիւ 2268 (84բ. [1683 թ.], 774 (124ա), [1651 թ.], 2220 (123ա), [1789/90 թ.]), 9410 (ԺԹ դ.) ձեռագրերում, ինչպէս նաեւ՝ Վիեննայի թիւ 116 ձեռագրում (հին թիւ 78), թ. 59բ-61բ (1634 թ.), ուր, սակայն, բնագիրը վերջից թերի է. րես «Յուցակ հայերէն ձեռագրաց մարենադարանին Մխիթարեանցի Վիեննա», կազմեց Ն. Յակովբոս վրդ. Տաշեան, Վիեննա, 1895, էջ 398:

Մեր «Մատենոս Զուղայեցու ջատագովական գրությունը» հրապարակման մեջ («Էջմիածին», 2010, էջ 100-101) արաբատառ շարվածքում համակարգչային անհամապատասխանությունն պատճառով տեղ են գտել վրիպակներ, որի համար հայցում ենք ընթերցողի ներողամտությունը:

ՍԱՆՏԱԿԱՅ ՍՈՒՐԲ ՄԻԱՅՆԱԿԵՅԻ ԵՒ ԵՐԱՆԵԱԼ ՃԳՆԱԲՈՐԻ
ԴԱԲԱՆՈՒԹԻՒՆ Ի ՍՈՒՐԲ ԵՐՐՈՐԴՈՒԹԻՒՆ, ԵՒ ԸՆԴԴԷՄ
ՉԱՐԱՓԱՌԱՅՆ ՆԱՐՅՈՒՄՆ ԵՒ ՊԱՏԱՍԽԱՆԻ*

Նաապրով¹ խոստովանիմք եւ² դաւանեմք, պաշտեմք եւ երկրպագեմք եւ փառա-
տրեմք³ զգուգափառ⁴ զմիութիւն ամենատուր Երրորդութեան՝ Նաւր եւ Որդոյ եւ Նոգ-
ւոյն Սրբոյ, Նայր անսկիզբն եւ անպարճառ, որոց եւ⁵ ինքն է սկիզբն եւ պարճառ՝ Որդոյ՝
ծննդեամբ եւ Նոգւոյն Սրբոյ⁶ բղխմամբ⁷: Թեպէր եւ սկսեալք⁸ են ի Նաւրէ, այլ հաւա-
սարք⁹ են ընդ Նաւր, ըստ բանին Տեառն, որ ասէ, թէ՝ «Եւ եւ Նայր իմ մի եմք» (Յովհ. Ժ 30)»,
եւ վասն Նոգւոյն, որ¹⁰ ասէ Յիսուս առ սամարացին, թէ՝ «Նոգի է Աստուած» (Յովհ. Դ 24):
Նոգի է ըստ առանձնաւորութեան եւ Աստուած է ըստ բնութեան, Վասն զի Աստուածութիւն
բնութիւն է Սուրբ Երրորդութեան:

Եւ ասէր Տէրն, թէ՝ «Նոգի է Աստուած», եւ ոչ ասէր, թէ եղև, այլ թէ՝ «Է»: Եւ «Է»-ն ցու-
ցանէ, թէ ոչ է եղեալ, եւ է բղխեալ ի Նաւրէ, ըստ Դաւթի, որ ասէ, թէ՝ «Ի քէն է Տէր աղբեր
կենաց¹¹ եւ լուսով երեսաց քոց փրսանեմք զոյս» (Սղմ. ԼԵ 10), եւ ոչ¹² ասէ, թէ ի ձէնջ է, այլ
թէ՝ «ի քէն է»: Ըստ նմին եւ Եսայիաս¹³ ի նոյն բանս ասէ. «Տէր Տէր առաքեաց զիս եւ Նոգի
նորա» (Եսայի ԽԸ 16), Տէր՝ Նայր եւ Տէր՝ Որդի եւ «Նոգի նորա» ասէ, եւ ոչ ասէ, թէ՝ Նոգի նո-
ցա, այլ թէ՝ «նորա», վասն զի մի միոյն է բղխումն եւ ոչ յերկոցունցն¹⁴, որպէս Որդի միայն ի
Նաւրէ ծնեալ եւ ոչ ի Նոգւոյն, նոյնպէս եւ Նոգին ի Նաւրէ միայն է բղխեալ եւ ոչ ի յՈրդոյն¹⁵:
Եւ այլ իմն պարճառ, եւ եթէ Նոգին ի յՈրդոյն եւս բղխէ, որպէս ի Նաւրէ, ապա եւ Բ (2) հո-
գի իմանի¹⁶ մինն՝ ի Նաւրէ եւ մինն՝ ի յՈրդոյն, եւ եթէ մի¹⁷ Նոգի¹⁸ յերկոցունցն բղխէ՝ ահա
մասնաւոր փրսանի¹⁹, որ է յոյժ հայեցութիւն: Եւ թէ հարցանեն, թէ ընդէ՞ր ասաց Որդի, թէ՝
«Յիմմէ²⁰ անորի առնուցու եւ պարմեսցի ձեզ» (Յովհ. ԺԶ 15) որ եթէ այս զբղխումն ասէ, այլ
Յիսուս յայր առնէ ասելովն. «Ոչ յանձնէ ինչ խառնեսցի» (Յովհ. ԺԴ 10) այլ զոր ինչ²¹ լուիցէ՝

* Մատակայ սուրբ միա[յ]նակեցի եւ երանեալ ճգնաւորի ասացեալ դաւանութիւն ի Սուրբ Երրորդութիւն եւ ընդ չարախաւսացն
հար[ց]ումն եւ պարափառնի:

1 Ա չիք Նաապրով:

2 Ը չիք եւ:

3 Ա չիք փառատրեմք:

4 Բ չիք զգուգափառ:

5 Ա չիք եւ:

6 Ա չիք Սրբոյ:

7 Բ ծննդեան... բղխմանն (ի լուս. ուղղութեամբ):

8 Ը սկսեալ:

9 Ը չիք այլ հաւասարք են ընդ Նաւր:

10 Ա չիք որ:

11 Ը կենդանութեան:

12 Ը չիք ոչ:

13 Ը Եսայի:

14 Բ յերկոցն:

15 Ը Որդոյն:

16 Ը իմանէ:

17 Ը չիք մի:

18 Ը հոգին:

19 Ը փրսանէ:

20 Ը իմմէ:

21 Ը չիք ինչ:

խառնուստի եւ զգալոցն²² պարմնեցէ ձեզ: Քանզի որպէս Որդին Նոգովն առնէր զգարութիւն ասելովն, թէ՛ «Ես Նոգովն Աստուծոյ հանեմ զդուս» (Մարթ. ԺԲ 28), նոյնպէս եւ Նոգին Սուրբ Որդովն պարմէր զիմաստութիւն, ըստ²³ Պատգոսի, որ ասէ, թէ «Առաքեալս²⁴ Աստուծոյ զՆոգին Որդոյ իւր²⁵ ի սիրտս մեր, որ աղաղակեմք Աբբա հայր» (Նոմով. Ը 15): Եւ եթէ ասեն, թէ փչեաց յաշակերպսն իւր եւ ասէ. «Առեք Նոգի Սուրբ» (Յովհ. Ի 22), այս բղիտմն է, ապա եւ այս եւս ծնունդ է Որդին ի Նոգոյն, ըստ հրեշտակին, որ առ Յովսէփ ասէր, թէ յղութիւն նորա ի Նոգոյն Սրբոյ է: Ահա շփոթումն երեւի, որ²⁶ Որդին եւ²⁷ բղիտաւ եւ Նոգին Սուրբ՝ ծնաւ: Զայս ոչ փեսանեմք ի²⁸ Սուրբ²⁹ Երրորդութեան: Եւ զայս եւս ասէ Որդի առ Նայր, թէ՛ «ամենայն որ ինչ քո է՝ այն իմ» (Յովհ. ԺԷ 10) է³⁰. ոչ եթէ այս բղիտմն ասէ, այլ՝ զանհաս էութիւն: Զնոյն եւ³¹ ինքն ասէ, թէ՛ «Ամենայն որ ինչ իմ է՝ այն քո է» (Անդ). ոչ եթէ այս³² զմարմնաւան ասէ, այլ՝ զգարութիւն: Ապա թէ ասիցեն, եթէ Որդին անկենդան³³ է, վասն զի ի նմանէ ոչ բղիտ Նոգին, ահա եւ ասասցուք, եթէ Նոգին եւս³⁴ անբան է, քանզի ի նմանէ ոչ եւս ծնունդ Որդի, որ է յիմարութիւն զայս կարծել: Այլ³⁵ պարտ է իմանալ, քանզի հայրութիւն ոչ է բնութիւն, եւ որդիութիւն Բանին ոչ է բնութիւն, եւ բղիտութիւն Նոգոյն ոչ է բնութիւն, այլ յարկութիւնքն³⁶ առանձնաւորութեանցն են ի մի բնութիւն: Եւ հարցանեմք ընդ նոսա, եթէ Նոգին Սուրբ բղիտմն է եւ Որդին միաձին ծնունդ³⁷ զբղիտմն ի վերայ անձինն ասէր, թէ՛ ի վերայ բնութեան. զի եթէ ի վերայ անձինն ասէր՝ ահա որ երկու անձն առէր զՆոգին Սուրբ՝ զմիւսն ի Նարէ եւ զմիւսն յՈրդոյ, եւ եթէ ի վերայ բնութեանն ասէր, եթէ բղիտաւ Նարէ եւ յՈրդոյ³⁸ ահա որ զբնութիւն այլայլեցիք: Քանզի զՆոգին Սուրբ որ³⁹ ասէր, եթէ բնութիւն է, եւ յերկոցունցն բղիտ, ապա եւ բղիտաւքն հեռի են ի բնութենէ, քանզի նոքա ոչ են բղիտաւ, այլ բղիտդք են:

Եւ արդ, մարիցոր առ կենսաւորս փրկիչն մեր Յիսուս Քրիստոս, եթէ⁴⁰ որպէ՛ս էլ յարգանդ Կոստին, եւ կամ զի՛նչ էաւ⁴¹, եւ որպէ՛ս միաւորեցաւ, եւ զիա՛րդ կրեաց զկիրս ամենայն, եւ որպէ՛ս էր անմեկնելի եւ ի Նոգոյն Սրբոյ. եթէ ինքն կամեսցի՝ յայտ արասցէ: Ասաց հրեշտակն առ ամենասուրբ կոյսն Մարիամ. «Նոգին Սուրբ եկեսցէ ի քեզ, եւ զարութիւն բարձրելոյն հովանի եղիցի⁴² ի վերայ քո» (Դուկ. Ա 35): Եկն Նոգին Սուրբ զարութեամբ եւ մաքրա-

22 Շ գալոցն:

23 Շ իւր ըստ:

24 Շ առաքեալ:

25 Շ իւր:

26 Շ իւր:

27 Շ Որդին սուրբ:

28 Շ առ փիւ ի:

29 Շ իւր Սուրբ:

30 Շ իմմէ:

31 Շ իւր եւ:

32 Շ իւր այս:

33 Շ անկենդանի:

34 Շ իւր եւս:

35 Շ ապա փիւ. այլ:

36 Շ յարկութիւնք:

37 Շ միաձնունդ փիւ. միաձին ծնունդ:

38 Շ Որդոյ:

39 Շ իւր:

40 Շ եւ եթէ:

41 Շ եւ առ փիւ. էաւ:

42 Շ լիցի (ի լուս. ուղղութեամբ եղիցի):

գործեաց⁴³ զԿոյսն սուրբ յամենայն մարմնական կրից, և ապա Որդին միածին կամա Նաւր և գործակցութեամբ Սուրբ հոգւոյն էջ բնակեցաւ ի սուրբ Կոյսն, և անպարագրելի անձն Որդւոյ պարագրեցաւ ի Կուսէն⁴⁴: Ըստ Պաղոսի, որ ասէ, թէ՝ «Որ է կերպարանս Աստուծոյ էր ոչ ինչ յափշտակութիւն համարեցաւ զիմեյն⁴⁵ հաւասար Աստուծոյ, այլ զանձն ունայնացոյց և զկերպարանս ծառայի էառ (Փիլիպ. Բ 7)» և ընդ իջանել Բանին էառ յարեմէ ամենամաքուր Կուսին, և ի վերայ իւր աստուածային անձինն անձնացոյց, ըստ հարցն սրբոց, որ ասացին, թէ՝ էառ Նոզի և մարմին և միս և զամենայն, որ ինչ է մարդն՝ առանց ապականութեան, էառ և աստուածացոյց, ըստ Դաւթի, որ ասէ, թէ՝ «աւծ զքեզ Աստուած Աստուածն քո (Սղմ. ԽԴ- 8)», ոչ եթէ զԲանն ասէ, այլ զմարդկութիւն, և ըստ Յիսուսի, որ ասէ ի Յոհան զյուսն, թէ՝ «զՈրդի մարդոյ քացեալ⁴⁶ ձեզ, քանզի զնա Նայր կնքեաց Աստուած (Յովհ. Զ 27)»: Եւ արդ, ոչ ասեմք երկուս՝ այլ իմն զաւծածն⁴⁷ և այլ իմն զաւծաղն. այլ ասէ միատրութեամբ, և կնքեաց Աստուածութեամբն: Որպէս մի է կերպարան Նաւր և մի կերպարան Նոզոյն Սրբոյ, նմանապէս⁴⁸ և մի կերպարան Բանին և մարդկութեան, թէպէտ և Պաղոս երկուս ասէ⁴⁹, այլ զմիատրութիւն ինքն ցուցանէ ասելով, թէ՝ «Մեզ մի է⁵⁰ Աստուած Նայր և մի է⁵¹ միջնորդ Աստուծոյ և մարդկան՝ մարդն Յիսուս Քրիստոս (Ա Տիմ. Բ 5)», քանզի որպէս ի հոգւոյ և ի մարմնոյ⁵² կոչի մի մարդ, նոյնպէս և աստուածային բնութիւն և մարդկային բնութիւն կոչի մի մարդ, որոյ⁵³ զանունն Քրիստոս Աստուած ճանաչեմք: Դարձեալ ասէ Պաղոս, եթէ՝ «մարդով եղի մահ և. մարդով եղի⁵⁴ յարութիւն մեռելոց» (Ա Կորնթ. ԺԵ 21): Եւ ինքն ցուցանէ, եթէ՝ Ուստի՞ է մարդս այս, որով⁵⁵ զյարութիւն⁵⁶ արար, ասելով թէ՝ «առաջին մարդն յերկրէ հողէն, իսկ երկրորդ մարդն՝ Տէր յերկնից» (Ա Կորնթ. ԺԵ 47): Տեսանես, զի թէպէտ մարդ ասէ զՅիսուս Քրիստոս, այլ «յերկնից» ասէ, ըստ այնմ, զոր և Պաղոս ասէ, թէ Յիսուսին Քրիստոսին եղի ամենայն, որ⁵⁷ ինչ յերկնիս⁵⁸ և որ ինչ յերկրի⁵⁹, թէ՛ երկնիք, թէ՛ երկիր, թէ՛ Աթոռք, թէ՛ Պնկութիւնք, թէ՛ Իշխանութիւնք (Կողոս. Ա 16): Տեսանես, զի զՅիսուս, զոր և մարդ ասէ, յերկնից ասէ և արարչակից ընդ Նաւր և ընդ⁶⁰ Նոզոյն Սրբոյ: Եւ արդ, զայս եւս զիսկելի է, զի և Պաղոս երկու կերպարանս ասէ զՅիսուս Քրիստոս. զմիմն իջեալ և զմիմն առեալ: Եւ եթէ երկու բնութիւնքն ոչ միատրեցան, որպէս հերձուածողքն ասեն, ահա որ երկու կերպարանք են⁶¹, քանզի Պաղոս զկերպարանսն երկու ասաց և ոչ զբնութիւն, և

43 BC մաքրեաց:

44 C Կուսէն:

45 C զիմեյն:

46 BC առցէ:

47 BC զաւծածն:

48 A նոյնպէս:

49 B չիք ասէ:

50 C մի է մեզ:

51 C չիք է:

52 C հոգւոյն... մարմնոյն:

53 C ոչոյ:

54 C չիք եւ:

55 A որոյ:

56 BC յարութիւն:

57 A չիք որ:

58 C ինչ եղեմ թէ երկնիք:

59 C թէ երկիր փիւ, և որ... յերկրի:

60 C չիք ընդ:

61 C կերպարանքն փիւ. կերպարանք են:

երթ կերպարանքն⁶² ոչ միատրեացաւ ահա եւ⁶³ Երրորդութեան կերպարանն չորրորդութիւն⁶⁴ արեւանի: Եւ թէ ասիցեն, թէ Պաղոս վասն⁶⁵ երկու բնութեան զերկու կերպարանն ասաց՝ ընդ այս եւս մոլորին⁶⁶, քանզի⁶⁷ թէ Երրորդութիւն⁶⁸ մի կերպարան է, որպէս եւ մի բնութիւն, ահա եւ զանձնատրութիւնքն ուրացան, քանզի կերպարան եւ պարկերն⁶⁹ ի վերայ անձինն ասի եւ ոչ ի վերայ բնութեան, քանզի յամենայն Սուրբ գիրս արեւանեմք⁷⁰ զպարկերսն եւ զկերպարանս⁷¹ եւ զանձինս⁷² երիս, ըստ Մովսէսի, որ ասէ, թէ Աստուած ասաց. «Արասցուք մարդ, ըստ պարկերի մերում» (Ծնդ. Ա 27): Եւ վասն անձինն ասէ Յիսուս, թէ՛ «Որպէս Հայր ունի կեանս յանձին իւրում, նոյնպէս եւ Որդոյն եւր ունի կեանս յանձին իւրում (Յովհ. Ե 26)»⁷³: Ոչ երթ Որդի⁷⁴ ոչ ունէր, այլ զայն ցուցանէ Յիսուս, թէ՛ «Որ յանձնէ իւրմէ խաւսի՝ փառս անձին իւրում խնդրէ» (Յովհ. Է 18): Վասն այն⁷⁵ զՀայր պարճաւ ցուցանէ, զի մի՛ Որդին միայն փառատրեսցի: Եւ վասն Հոգւոյն ասէր, թէ՛ «Ես Հոգւովն Աստուծոյ հանեմ զդեռ» (Յովհ. ԺԱ 20, ուր սակայն «մարամբ» **փիս** «Հոգւովն»), զի եւ Հոգին փառատրեսցի ընդ Հաւր եւ ընդ Որդոյն միաձնի: Եւ դարձեալ ի Յորդանան յայրմասպէս⁷⁶ արեւանեմք զերրորդ կերպարանն եւ ոչ⁷⁷ զչորրորդն: Եւ արդ, խնդրելի է, թէ⁷⁸ կերպարանն Որդոյն, որ էջն յերկնից, միատրեացաւ ընդ կերպարանին⁷⁹ մարդոյ, որպէս էր յարգանդ Կուսին, կամ որպէս ընդ հաւր եւ ընդ Հոգւոյն Սրբոյ, եւ⁸⁰ որպէս Հայր եւ Հոգի ընդ նմա էին ոչ անձնատրութեամբ, այլ զարութեամբ եւ միատրութեամբ, նոյնպէս⁸¹ եւ Որդին ընդ Հաւր մի էր ընդ Հոգւոյն Սրբոյ, ըստ հրամանի Փրկչին, որ ասէ⁸², թէ՛ «Ես ի Հայր եւ Հայր ի յիս». ոչ երթ որպէս ընդ ոմն ինչ ասէր, այլ զանորոշութիւն ցուցանէր, քանզի թելէր եւ անշաղափելի Բանն շաղափեցաւ, ըստ Յովհաննու, որ ասէ, թէ՛ «Ձեռք մեր շաղափեցին ի վերայ Բանին կենաց» (Ա Յովհ. Ա 1), սակայն⁸³ անշաղափելի մնաց, քանզի ոչ շփոթեցաւ: Նոյնպէս եւ մարդկութիւն անշաղափելի էր ըստ Բանին միատրութեամբն եւ ոչ շփոթմամբ, ըստ բանին Տեառն⁸⁴, որ ասէ, թէ՛ «Ոչ որ ել յերկինս, երթ ոչ որ էջն յերկնից՝ Որդի մարդոյ, որ Էնն յերկինս» (Յովհ. Գ 13), քանզի որ-

62 C կերպարանն:

63 B որ **փիս**. եւ:

64 B չորրորդութեան:

65 A **չիք** վասն:

66 B մոլին **փիս**. մոլորին:

67 B **չիք** քանզի:

68 C Երրորդութիւն:

69 C կերպի **փիս**. պարկերն:

70 B **չիք** արեւանեմք:

71 C զկերպարանքն եւ զկերպարանքն **փիս**. զպարկերսն եւ զկերպարանս:

72 C զանձինքն:

73 B **չիք** նոյնպէս եւ ... իւրում:

74 C Որդանան:

75 BC այսորիկ **փիս**. այն:

76 AB **չիք** յայրմասպէս:

77 A **չիք** ոչ:

78 BC **չիք** թէ:

79 A կերպարանի, B կերպարանն:

80 C **չիք** եւ:

81 BC որպէս **փիս**. նոյնպէս:

82 C ասէր:

83 C սակայն:

84 C **չիք** Տեառն:

պէս զհացն և զգինին անապական⁸⁵, զոր Տէրն եր աշակերտացն, զկուսածին Քրիստոսն⁸⁶ հաւարամբ, նոյնպէս և զհոգին բանականն և զմարմինն, զոր և ի Կուսէն էառ, Աստուած յաւիտենական հաւարամբ: Եւ եթէ ասեն⁸⁷, թէ ի Կուսէն էառ յաւիտենական ոչ է՝ ասենք, եթէ զհացն ի սեղանոյն և զգինին ի բաժակէն էառ⁸⁸ Յիսուս, այն ևս ոչ է կուսածին Քրիստոս: Ահա որ ամենայն դիմաւ կուրացեալ գրանին, որք զայսպիսիս կարծիս քացեն կուսածին Արքային, և նզովեալք են:

Դարձեալ հարցցուք և մեր ընդ նոսա, եթէ Աստուած կարարեալ էր Քրիստոս և մարդ կարարեալ՝ զկարարելութիւն վասն բնութեան՝ ասէք, թէ՞ վասն անձինն, զի թէ ի վերայ բնութեան ասէք⁸⁹՝ ահա որ երկու կարարելութիւն քնսանի ի Սուրբ Երրորդութեան, քանզի Երրորդութիւն մի բնութիւն է, և մի բնութիւն մարդկութեան⁹⁰՝ ահաւոր զԵրրորդութիւն ասէք մարմնացեալ, որ է յոյժ հայեցողութիւն, զի թէպէտ և Սուրբ⁹¹ Երրորդութիւն մի բնութիւն է⁹², այլ Նայր և Նոգին ոչ առին մարմին, բայց միայն՝ Որդին: Եւ թէ զերկու կարարելութիւն ի վերայ անձինն ասէք, ահա որ Երրորդութիւն⁹³ անձնատրութիւն չորրորդութիւն ևս, որ է Նեստորի քարախաւսութիւն: Եւ եթէ ասիցեն, եթէ զմարդկային անձն ոչ ունէր Քրիստոս, քանզի զաստուածային անձն ունէր, ասասցուք և մեր, թէ զաստուածային բնութիւն ունէր՝ ընդէ՞ր և զբնութիւն էառ: Եւ այլ իմն պառճառ⁹⁴, զի թէ զմարդկային անձն ոչ ունէր⁹⁵, ապա և սուր խաւսիք, թէ մարդ կարարեալ է, և որ սուր խաւսի՝ ի սալաւանայէ է⁹⁶: Իսկ մեր այսպէս դաւանեմք զՔրիստոս, քանզի Աստուած կարարեալ է Քրիստոս⁹⁷ և մարդ կարարեալ, և ընդ⁹⁸ յիջանել Բանին յարգանդ սուրբ Կուսին էառ զկարարեալն և ոչ զմասնատրն, քանզի որպէս աստուածային կերպարանն և մարդկային կերպարանն միատրեցաւ և է մի⁹⁹ կերպարան, նմանապէս¹⁰⁰ և աստուածային կարարելութիւն և մարդկային կարարելութիւն միատրեցաւ¹⁰¹ և է մի կարարելութիւն: Սոյնպէս և¹⁰² աստուածային բնութիւն և մարդկային բնութիւն միատրեցաւ և է մի բնութիւն, նմին նման և աստուածային ներգործութիւն և մարդկային ներգործութիւն միատրեցաւ, և է մի ներգործութիւն: Սմին նման և աստուածային կամքն և մարդկային կամքն միատրեցաւ¹⁰³, և է մի կամք՝ ոչ բաժանմամբ ասենք, ըստ Նեստորի և ոչ շփոթմամբ, ըստ Եսիբի, այլ անշփոթ միատրութեամբ խոստովանիմք զՔրիստոս: Բանզի որպէս Նայր մի է և ոչ ասենք՝ երկուս, նմանապէս և մարմնացեալ Բանն

85 Կ անապան:

86 Ա զկուսածին Քրիստոսն (լուսանցքից):

87 BC ասիցեն:

88 Կ էառ **փիս**, էառ:

89 B կրկն, «թէ վասն անձինն... ասէք» և **ջնջված**:

90 Ա մարդկութիւն (**ի լուս. ուղղման նշանով**):

91 Ա **շիք** Սուրբ:

92 Կ միաբանութիւն **փիս**, մի բնութիւն:

93 Ա երրորդ:

94 Ա **ի լուս.** «Սր» (= Սրեպիանոս):

95 Կ չունէր **փիս**, ոչ ունէր:

96 Կ սալաւանայի:

97 B **շիք** Քրիստոս:

98 Կ **շիք** ընդ:

99 Կ **շիք** մի:

100 Ա նոյնպէս:

101 Կ միաբանեցաւ:

102 BC **շիք** և:

103 Կ **շիք** մի ներգործութիւն...միատրեցաւ:

Աստուծոյ մի է եւ ոչ ասեմք երկուս¹⁰⁴: Սոյնպէս եւ Տոգին Սուրբ մի է, եւ ոչ ասեմք երկու, զի մի¹⁰⁵ Երրորդութիւն չորրորդութիւն համբաւեսցի:

Եւ արդ, հարցումն, զոր եթէ հարցանիցեն, եթէ ընդէ՞ր Տայր եւ Տոգի ոչ առին մարմին, բայց միայն՝ Որդին:

Պատասխանի. Բանգի Տայր անծին է, եւ եթէ Տայր առնոյր մարմին եւ ծնանէր՝ լուծանէր ի հայրութենէ, նոյնպէս եւ Տոգին Սուրբ, քանզի Տոգին Սուրբ բոլորումն է ի բոլորէն եւ ոչ ծնունդ, եւ եթէ Տոգին եւս առնոյր մարմին եւ ծնանէր, նա եւս ելանէր ի հոգիութենէ եւ Որդի լինէր: Եւ այս փոփոխումն լինէր եւ ոչ հասարակութիւն: Այլ Որդին միայն է¹⁰⁶ ծնեալ ի Տայր եւ Որդին միայն ծնաւ ի սուրբ կուսէն Մարիամայ, եւ Որդին Որդի մնաց եւ ոչ փոխեցաւ:

Հարցումն. Եթէ Որդին միայն մարմնացաւ, ապա եւ յաւելաւ քան զՏայր եւ քան զՏոգին Սուրբ, քանզի յառաջ քան զմարմնանալն հաւասար էր ընդ Տայր եւ ընդ¹⁰⁷ Սուրբ Տոգոյն:

Պատասխանի. Նախ¹⁰⁸ ասացուք, եթէ ոչ միատրեցաւ Բանն Աստուծոյ ընդ մարդկութեան՝ յաւելաւ, ապա թէ միատրեցաւ՝ ոչ յաւելաւ, քանզի թէպէտ ի սրբոյ¹⁰⁹ Կուսէն էառ զմարդկային բնութիւն, այլ յառաջ է քան զյաւելանալն, ըստ Յիսուսի Քրիստոսի Տեառն¹¹⁰, որ ասէ յԱնկարարան Յռեաննու, թէ՛ «Ելանիցէ Որդի մարդոյ, որ էր զառաջինն» (Յովի. Զ 63): Տեառնէս, զի Քրիստոս զմարդկային բնութիւն, «որ էր»ն ասէ. որ եթէ յարգանդ Կուսին ելն, ուստի ծնան, այլ յերկինս համբարձաւ եւ ընդ աջմէ Տայր նստաւ¹¹¹: Եւ եթէ ասիցեն, եթէ Որդի մարդոյ զԱստուածութիւն ասէ, ասացուք¹¹² եւ մեք, եթէ ի բազում րեղիս¹¹³ զՈրդի մարդոյ ասէ Յիսուս, զայն ամենայն վասն Աստուածութեան ասէ եւ ոչ վասն մարդկութեան, ըստ նոցա կարծեացն, այլ այս է ճշմարիտն, քանզի թէպէտ ի սրբոյ Կուսէն էառ զմարդկութիւն, այլ Բանն Աստուծոյ յառաջ քան զյաւելանալն հանդերձ մարդկութեամբն էր Որդի Աստուծոյ, որպէս զհացն եւ զգինի անապական հանդերձ բանին¹¹⁴, զոր ասաց Յիսուս, թէ՛ «Այս մարմին իմ¹¹⁵ եւ արիւն իմ» (Դուկ. ԻԲ 19) կուսածին¹¹⁶ Աստուծոյ հաւասարմբ: Թէպէտ¹¹⁷ յնկր բազում ամաց ի սեղանոյն էառ, նոյնպէս եւ զմարդկութիւն, որ ի Կուսէն էառ հանդերձ Աստուածութեամբն յառաջ քան զյաւելանալն խոստովանիմք: Եւ այս¹¹⁸ եւս ուղիղ է, քանզի թէպէտ ար ըստ արեւ առնուն¹¹⁹ քանաւայքն հաց եւ զինի անապական պարարագի եւ ոչ յաւելաւ ի Քրիստոս, նոյնպէս եւ Բանն Աստուծոյ էառ զմարդկութիւն, աստուածացոյց, եւ ոչ յաւելաւ յԱստուածութիւն, քանզի հորն միատրեցաւ ընդ յերկաթի եւ զսեւութիւն երկաթին ներկեաց եւ ոչ յաւելաւ ջերմութիւն հրոյն:

104 Երկու:

105 Տէր եւ ոչ ասեմք ... զի մի:

106 Տ մի փիլ. միայն:

107 Տ Տէր ընդ:

108 Ե նախ ի լուս.:

109 Տ սուրբ:

110 Ա Տէր Տեառն:

111 Տ Տէր նստաւ:

112 Տ ասացուք:

113 Տ րեղի:

114 Տ զԲանն:

115 Ե Տէր իմ:

116 Ե Կուսին փիլ. կուսածին:

117 Ե Թէ փիլ. Թէպէտ:

118 Ե այսու (ու-վրա ուղղման նշան):

119 Տ առնոյն:

Նարցումն. Եւ ընդէր ասէ Յիսուս, թէ՛ «Քակեցէք զքաճարս զայս, եւ ես զերիս ատուրս շինեցից զսա» (Յովհ. Բ 19): Եւ Աւերաբանիչն ասէ, թէ՛ «Տաճար վասն մարմնոյ իրոյ ասէ» (Յովհ. Բ 21): Եւ չարափառքն յոյժ ուրախանան:

Բայց ոչ է որպէս նորա կարծեն, քանզի ոչ եթէ մարմին Տաճոն ի միմեանց քակրեցաւ. այլ¹²⁰ անբակ մնաց, որպէս էրն, ըստ Աւերաբանին, թէ՛ «Ոսկր նորա մի՛ փշրեսցի» (Յովհ. ԺԹ 36): Եւ մարգարէն ասէ, թէ՛ «Մարմին նորա ոչ երես զապականութիւն» (Գործք Բ 31, հմմտ. Սղմ. ԽԸ 10): Մարմին Քրիստոսի էին աշակերտքն եւ ըստ Պաղոսի, թէ՛ «Մարմին եմք ի մարմնոյ նորա եւ անդամք յանդամոց» (Ա Կորնթ. ԺԲ 27): Եւ յորժամ կալան զՅիսուս, ցրուեցան ամենեքեան եւ փախեան¹²¹ ի նմանէ, եւ յեր երից ատուրց շինեաց զնոսա յարութեամբն իւրով, եւ անբակ մնացին ի Քրիստոսէ մինչեւ յաւիտեան: Եւ դարձեալ ասեն ոմանք, թէ միատրութիւն Քրիստոսի քակրեցաւ զերիս փիւս եւ զերիս գիշերս: Ասասցուք եւ մեր ընդդէմ նորա, եթէ արիւնն եւ ջուրն, որ ել ի կողիցն ոչ է Քրիստոսի, քանզի նախ զհոգին աւանդեալ էր, եւ ապա խոցեցին զկողն, եւ ել արիւնն եւ ջուր: Եւ սոսկ մարմնոյն Քրիստոս ասել ոչ լինի, քանզի եւ¹²² հոգի ոչ գոյ ի նմա, եւ հոգին¹²³ բանական, որ ի դժոխսն զնաց, նա եւս ո՛չ է Քրիստոս, քանզի մարմին ոչ գոյ ընդ նմա, եւ Բանն Աստուած, որ ընդ առազակին եմուր¹²⁴ ի դրախտն, նա եւս ո՛չ է¹²⁵ Քրիստոս: Ահա որ ընդ ամենայն փառքս զերիս փիւս եւ զերիս գիշերս ոչ գոյ ընդ նոցա Քրիստոս: Այլ մեզ պարտ է այսպէս դատանել¹²⁶, քանզի արիւնն եւ ջուրն, որ ի կողիցն էլ, Քրիստոսի էր, ըստ Յոհաննոս աւերաբանչին, որ ասէ, թէ՛ «Արիւն Յիսուսի Քրիստոսի Որդոյն Աստուծոյ սրբէ զմեզ յամենայն մեղաց մերոց» (Ա Յովհ. Ա 7): Եւ զառազակն, ի¹²⁷ դրախտն, Քրիստոս փարաւ եւ ոչ առանձին Բանն Աստուած, եւ զդժոխսն Քրիստոս աւերեաց եւ ոչ բանական հոգին¹²⁸, քանզի ասէ Պաղոս առաքեալն, թէ՛ «Քրիստոս մեռաւ մարմնով եւ կենդանի էր հոգովն, եւ երթեալ ի դժոխս, եւ բանդաւորացն քարոզեաց» (Ա Պղտ. Գ 19): Տեսանե՛ս, զի զկենդանին մարմնով մեռեալ ասէ Պաղոս եւ զմեռեալն կենդանի ասէ հոգովն, եւ ի դժոխս երթեալ եւ զգերեզմանն, որ եղին¹²⁹ զմարմինն Յիսուսի ոչ լոկ մարմնոյն¹³⁰ ասեմք, այլ՝ Քրիստոսի: Քանզի ամենայն իրաւք¹³¹ զգերեզմանն նման փեսանեմք սուրբ Աստուածածնին: Եւ դարձեալ որպէս ծնունդն անճառելի էր, նոյնպէս եւ մահն Քրիստոսի անթարգմանելի¹³² է¹³³:

Նարցումն¹³⁴. Ընդէր ասաց Յիսուս. «Վասն ատուրն այնորիկ եւ ժամուն ոչ որ գիտէ. ոչ հրեշտակք յերկինս¹³⁵ եւ ոչ Որդի, բայց միայն՝ Նայր» (Մարթ. ԻԴ 36): Իսկ հերձուածողքն ասեն, թէ մարդկային բնութիւն էր, որ ոչ գիտէր:

120 Ե այլ:

121 Ե փախան:

122 Ե չիք եւ:

123 Ե հոգի:

124 Ե որ եմուր ընդ առազակին փիւս. որ ընդ... եմուր:

125 Ե Եր:

126 Ե դատանի:

127 Ե որ ի:

128 Ե Ե չիք եւ զդժոխսն ... հոգին:

129 Ե երկին:

130 Ե մարմնովն:

131 Ե իրաւք:

132 Ե անթարգմանելի:

133 Ե Եր:

134 Ե չիք Նարցումն:

135 Ե յերկնից:

Պատասխանի¹³⁶. Ասացուք եւ մեր ընդդէմ նոցա այսպէս. եթէ Որդի զմարդկային բնութիւն¹³⁷ ասէր, ահա որ աստուածային բնութիւն, որ ի Քրիստոս էր, նա ո՛չ էր Որդի, եւ եթէ Բանն Աստուած Որդի էր Նաւրն, յայտ է, թէ Բանն Աստուած էր, որ անգիտացաւ, եւ եթէ Բանն Աստուած ոչ անգիտանայր, եւ նա Որդի է, եւ մարդկային բնութիւն անգիտացաւ, եւ նա նա Որդի է, քանզի ասաց Յիսուս, եթէ ոչ հրեշտակ գիտէ եւ ոչ Որդի, ահա որ երկու որդի Կուսանեմք Նաւրն երկնաւորի՝ միւսն հաւասար ընդ Նաւր, ըստ Յիսուսի, որ ասէ, թէ՛ «Ես եւ Նայր իմ մի եմք» (Յովհ. Ժ 30), եւ միւսն կրտսեր քան զՆայր, ըստ Բանին, որ ասէ. «Նայր իմ մեծ է քան զիս» (Յովհ. ԺԳ 28): Եւ որ զայսպիսի բանքս ընդ երկու Որդի սահմանին ի վերայ կուսածին Արքային, ուրացողք գրանին նոքա ի ծնունդն Քրիստոսի, զոր եթէ զաստուածային Որդին եւ զմարդկային որդին ասեն ծնեալ Կուսէն, ահա որ զԿուսն սուրբ երկու որդոյ մայր ասեն: Եւ եթէ զմի որդին ասեն ծնեալ ի Կուսէն եւ զմիւսն՝ ոչ, ահա որ զմիւսն ուրացան, զոր եւ իցէ: Այլ մեզ պարտ է իմանալ, թէ զինչ է բանն, զոր¹³⁸ ասաց Յիսուս, եթէ՛ «Ոչ որ գիտէ. ո՛չ հրեշտակք յերկնից եւ ո՛չ Որդի, բայց՝ միայն Նայր» (Մրկ. ԺԳ 32): Բազում պարծառ ունի բանս. առաջինն այս է, թէ՛ ոչ հրեշտակաց եւ ոչ ձեզ գիտելի է զար կարարածին: Քանզի յառաջ հրեշտակս ասաց եւ ապա՝ զՈրդի, քանզի յառաջագոյն հրեշտակս սրեղծ¹³⁹ Տէրն քան զմարդիկսն¹⁴⁰, եւ անուանեաց երեց որդի, եւ ապա սրեղծ զմարդն եւ անուանեաց զնա կրտսեր որդի: Եւ զարն¹⁴¹ զայն ոչ հրեշտակք գիտեն, որ յերկնս են եւ ոչ հաւարացեալք, որ որդի անուանեցան, բայց միայն Սուրբ Երրորդութիւն, ըստ Յիսուսի, որ ասէ, թէ՛ «Որպէս գիտէ զիս Նայր, գիտեմ եւ ես զՆայր» (Մրթ. ԻԶ 38): Եւ Պաղոս ասէ, թէ՛ «Քրիստոս է Աստուծոյ զարութիւն եւ Աստուծոյ իմաստութիւն» (Ա Կորնթ. Ա 24), գիտէ ճշմարիտ զամենայն, ըստ այնմ, զոր եւ ինքն պարմեաց մի ըստ միոջէ մինչեւ ի կարարած աշխարհի: Եւ զարն զայն ոչ յայտնեաց եւ այլ պարծառ¹⁴², քանզի եթէ ասէր Յիսուս, եթէ՛ գիտեմ եւ ոչ ասեմ ձեզ, զայթակղէին¹⁴³ առաքեալքն, եթէ ոչ է սէր սորա առ մեզ կարարեալ, քանզի գիտէ, եւ մեզ ոչ ասէ: Եւ այլ իմն պարծառ, քանզի որպէս զամենայն կիրս կրեաց կամաւորաբար, նոյնպէս¹⁴⁴ եւ՛ զանգիտութիւն¹⁴⁵:

Նարցումն. Ընդդէմ Անեղարանիչն ասէ¹⁴⁶, թէ սկսաւ Յիսուս Կրիստոս եւ հոգալ եւ ասելն Տեառն, թէ՛ «Տրամեմ է հոգի իմ մինչեւ ի մահ» (Մրթ. ԻԶ 38):

Պատասխանի. Ոմանք ի հերձուածողացն ասեն, թէ մարդկային¹⁴⁷ բնութիւն էր, որ Կրիստոսն եւ հոգայր: Ո՛վ անարեւն, եթէ մարդկութեան բնութիւն Կրիստոսն եւ աստուածայինն՝ ոչ. ահա որ երկու¹⁴⁸ բնութիւնք ի միմեանց բաժանեցան, քանզի միւսն Կրիստոսն¹⁴⁹ եւ հոգայր եւ

136 Բ չիք պատասխանի:

137 Բ բնութենէն:

138 Բ որ (լուսանցքից) փխ. զոր:

139 Ը ոչ անգոյն փխ. ոչ անգիտանայր, եւ նա որդի էր եւ մարդկային բնութիւն... հրեշտակս սրեղծ:

140 Ը չիք քան զմարդիկսն:

141 Ը չիք զար:

142 Ը չիք պարծառ:

143 Ը զայթակղէին (այսպէս եւ այլոք):

144 Ը նոյն:

145 Ը զանգիտութեան:

146 Ը ասէ անեղարանիչն:

147 Ը մարդկութեան:

148 Ը չիք երկու:

149 Ը սրբմարտ:

միան¹⁵⁰ ոչ: Եւ որք գյատպիսիս կարծեն ի վերայ Քրիստոսի՝ զանեծս ընդ Նեստորի ընդունին: Այլ Անդարանիչն ցուցանէ, եթէ «սկսաւ Կրիստոսն ի հոգալ», քանզի մինն ի Սրբոյ Երրորդութենէն սկսաւ զամենայն րնարեւութիւնսն կարարել, քանզի Կրիստոսն եւ զԿրիստոսին մեր երարծ, ի հոգս անկաւ, զի զհոգիս մեր ազարեւոցէ ի բնութենէն խաւարին:

Նարցումն. Զինչ է, զոր ասաց Յիսուս. «Նոզիս յաւժար է, բայց մարմինս րկար» (Մարթ. ԻԶ 41, Մրկ. ԺԴ 38):

Պատասխանի. Զարափառք ասեն, թէ «հոգի» զաստուածային բնութիւն ասէ, եւ «մարմին»՝ զմարդկային բնութիւն. ահա¹⁵¹ յոյժ ուրացան, զի եթէ «հոգի» զաստուածային բնութիւն ասէր, ապա եւ Որդին ոչ էր մարմնացեալ, քանզի ասէ, թէ՛ «Նոզիս յաւժար է», եւ եթէ Բանն Աստուած զիւր անունն «հոգի» կոչէ՝ ահա որ ի յորդիւրեւնէն շփոթեցաւ¹⁵², քանզի էր երբեմն «Որդի» ասէ զինքն¹⁵³ եւ երբեմն՝ «հոգի»: Եւ որք շփոթումն ասեն ի Սուրբ Երրորդութիւն՝ ուրանն զանձնաւորութիւն եւ այլ մմանք ասեն, եթէ զբանական հոգին ասաց Յիսուս, եթէ յաւժար է եւ զմարմինն՝ րկար: Եւ այս եւս ոչ է ուղիղ, զի եթէ մարդկային հոգին յաւժար էր եւ մարմինն՝ րկար, ապա ընդէր ասէ նոյն ինքն Քրիստոս, թէ՛ «Երանի իտաղադարաբաց, զի նոքա որդիք Աստուծոյ կոչեցան» (Մարթ. Ե 9), քանզի զիւր հոգին եւ զմարմինն ոչ կարէր իտաղադացուցանել¹⁵⁴, եւ հակառակութիւն ասել ի Քրիստոս¹⁵⁵ յոյժ հայեցողութիւն է, եւ եթէ բանական հոգին յաւժար էր¹⁵⁶ ընդէր¹⁵⁷ ասէ Յիսուս, թէ՛ «Տրամն է անձն իմ մինչեւ ի¹⁵⁸ մահ» (Մարթ. ԻԶ 38), այլ ցուցանէ Փրկիչն, եթէ Կրիստոսին հոգւոյն է, եւ րկարանալն՝ մարմնոյն, եւ Բանն Աստուած միաւոր ընդ հոգւոյն եւ ընդ մարմնոյն կրէր զԿրիստոսին եւ զԿրիստոսին վասն մերոյ փրկութեան: Եւ այս եւս ի դէպ է, որ ասէր, թէ՛ «Նոզիս յաւժար է եւ մարմինս¹⁵⁹ րկար», քանզի հոգիք էին մարգարէքն եւ իտաւն ի թաքարական¹⁶⁰ լերին վասն ելիցն Տեառն, եւ «մարմին» էին¹⁶¹ աշակերտքն եւ րկարք¹⁶² եւ ոչ կամէին զհարչարանս Տեառն, զի մի՛ ի նոցանէ հեռացի¹⁶³: Եւ այս եւս ճշմարիտ, քանզի ասէ Յիսուս, թէ՛ «Նոզիս յաւժար է». «Նոզիս»¹⁶⁴ զՆոզին Սուրբ ասէ, քանզի յաւժարութեամբ Սուրբ Նոզոյն արար զամենայն, բայց մարմինն րկար նոյն ինքն է Բանն Աստուած, ըստ Յոհաննու աւերարանչին, որ ասէ թէ՛ «Բանն մարմին եղև եւ բնակեաց ի մեզ» (Յովհ. Ա 14): Քանզի որպէս մարմնացաւ նոյնպէս եւ րկարացաւ, եւ մինն ի Սրբոյ¹⁶⁵ Երրորդութենէն կրեաց զամենայն կամաւորաբար եւ ոչ բռնադարելով:

150 Բ մինն **փիս**. միսն:

151 ԱԿ Ահա որ:

152 Եթէր ահա որ ... շփոթեցաւ:

153 Եթէր քանզի... զինքն:

154 Եթէր եւ հակառակութիւն ասել ի Քրիստոս:

155 Ա իտաղադացուցանել:

156 ԲԵ է:

157 Բ ընդ **փիս**. ընդէր:

158 Եթէր ի:

159 Եթէր մարմինս:

160 Ա թափարական:

161 Ա **էթ** էին:

162 ԱԲ րկար:

163 Ե հեռացի:

164 Բ հոգի:

165 Ե Սուրբ:

Նարցումն. Ընդէ՛ր անկաւ¹⁶⁶ ի վերայ երեսաց իւրոց, եկաց յաղարթս եւ ասէ. «Նայր իմ, եթէ հնար է, անցցէ բաժակս այս յինէն, բայց ոչ որպէս ես կամիմ, այլ որպէս դու (Մտթ. ԻԶ 39)»:

Պապասխանի¹⁶⁷. Անկաւ ի վերայ երեսաց իւրոց, զի զանկեալքս¹⁶⁸ ի յերկինս բարձրացուցէ, եկաց յաղարթ, զի աղարթիւք զմեզ ի փորձութիւնէ ապրեցուցէ, ըստ Յիսուսի, որ ասէ, թէ՛ «Յաղարթս կացէք, զի մի՛ մարանիցէք ի փորձութիւն» (Մտթ. ԺԴ 38, Մտթ. ԻԶ 41): Եւ որ ասէր¹⁶⁹ «Նայր իմ, եթէ հնար է, անցցէ բաժակս այս յինէն» (Մտթ. ԻԶ 34), ոչ եթէ երկնէն ի չարչարանացն, ըստ Յիսուսի, որ ասէ, թէ՛ «Մի՛ երկնէն յայնցանէ, որ սպանանէն զմարմինս ձեր» (Մտթ. Ժ 28), եւ ինքն զիստե՛ր երկնէն ի մահուանէ, եւ եթէ ինքն Յիսուս երկնէն, ապա եւ սէր նորա ոչ է առ մեզ կարարեալ, քանզի Յոհաննէս առերարանիչն ասէ, թէ՛ «սէր կարարեալ ի բաց մերժէ գերկիւղ» (Նմմր. Ա Յովհ. Դ 18), իսկ որ երկնէն չէ կարարեալ ի¹⁷⁰ սէր: Եւ եթէ յակամայ եկն ի չարչարանս մահու, քանզի ասաց Յիսուս. «Ոչ որպէս ես կամիմ, այլ որպէս դու կամիս» (Մտթ. ԻԶ 39): Ահա որ կամքն նորա Նայր կամացն հակառակ է, ըստ չարախաւսիցն: Եւ եթէ ասիցեն, թէ այլ է կամքն աստուածային եւ այլ է կամքն մարդկային՝ ըստ այս եւս փարակութիւն, քանզի թէ կամքն մարդկային, որ ի Քրիստոս էր, ոչ կամէր զչարչարանսն, ապա¹⁷¹ ընդէ՛ր ասաց Գրիգորոս. «Երբ յերս իմ ստարանայ, զայթակողութիւն իմ եւս դու» (Մտթ. ԺԶ 23), քանզի եւ¹⁷² Պետրոս ոչ կամէր զչարչարանսն եւ զմահն Տեառն: Զի եթէ կամքն մարդկային, որ ի Քրիստոս էր, նա եւս ոչ կամէր զչարչարանսն եւ զմահն¹⁷³, եւ կամակից էր կամացն¹⁷⁴ Պետրոսի, պարտ էր զՊետրոս բարեկամս իւր¹⁷⁵ անուանել, քան թէ՛ «զայթակողութիւն իմ» եւ ստարանա ասել: Եւ դարձեալ ասէր Տէրն. «Իջի եւ յերկնից ոչ զի զկամս իմ արարից, այլ զկամսն այնորիկ, որ առաքեացն զիս» (Յովհ. Զ 38): Տեսանես, զի իջեալ Բանն ասաց զայս. ոչ եթէ այլ էր կամքն Նայր եւ այլ էր կամքն Բանին, այլ զայն ցուցանէ, զի ամենայն իրարք հնազանդ էր Որդին միածին Նայրն երկնատորի¹⁷⁶: Եւ զասելն Յիսուսի. «Նայր, եթէ հնար ինչ իցէ¹⁷⁷ անցցէ բաժակս այս յինէն» (Մտթ. ԻԶ 39), ապա թէ ոչ արբից զսայ: Զայն ցուցանէ Յիսուս, եթէ¹⁷⁸ բաց ի խաչելութենէն ոչ գոյ հնար ազատութիւն առնել: Եւ դարձեալ զմիակամութիւն առաւել ցուցանէ քան թէ զհակառակութիւն:

Նարցումն. Որ ասէ Առերարանիչն, թէ՛ «Իջեալ հրեշտակ յերկնից եւ զարացուցանէր զնա» (Ղուկ. ԻԲ 43):

Պապասխանի. Նակառակքն ասեն, թէ զմարդկային բնութիւն զարացուցնէր հրեշտակն: Ո՛վ անաւրէն, եթէ զմարդկային բնութիւն զարացուցանէր հրեշտակն, միթէ եւ Բանն

166 Շանգաւ:

167 Շ Պապասխանի հայրն Մահակ:

168 Ա զանկեալս:

169 BC ասէ թէ **փիւ**. ասէր:

170 **Ա չիք** ի:

171 **Ա չիք** ապա:

172 BC **չիք** եւ:

173 AC զմահն եւ զչարչարանսն:

174 **Շ չիք** կամացն:

175 Շ իւր բարեկամ:

176 B երկնատորին:

177 B ինչ է **փիւ**. ինչ իցէ:

178 A եթէ ի (ի-ի վրա ուղղման նշան):

Աստուած¹⁷⁹ ոչ էր ի մարմնի, և եթէ ի մարմնի էր ըստ Պատմութի, որ ասէր¹⁸⁰, թէ՛ «Ի նմա բնակէ ամենայն լրումն Աստուածութեան» (Կողոս. Բ 9), ընդէ՛ր և Բանն Աստուած ոչ զարացուցանէր զիւր մարդկութիւն, որ արարիչն էր հրեշտակաց քան թէ հրեշտակն, որ արարած էր ի նմանէ: Այլ այս է ճշմարիտն, քանզի որպէս զամենայն կիրս վասն մեր կրեաց մինն ի Սրբոյ Երրորդութենէն կամաւորաբար, նոյնպէս և զգաւականն ի հրեշտակէն¹⁸¹, զարկարութիւն մեր ինքեամբ¹⁸² բարձցէ: Եւ որ ասացն ցԱդամ¹⁸³, թէ՛ «Քրտամբք երեսաց քոց կերիցես զհաց քո» (Ծննդ. Գ 19)՝ նոյն ինքն քրտնեցաւ և զմարմինն իւր եր մեզ հաց անմահութեան և զքիւրսն Ադամայ մաքրեաց, և դարձեալ ուսոյց մեզ, թէ ի ժամանակի նկողութեան այսպէս պարզ է աղաթել մինչև քիւրսն իբրեւ զարիւն ի վերայ երկրի հեղցի: Քանզի ասէ Աւերաբանիչն, թէ՛ «Չայս ամենայն սկսաւ Յիսուս առնել և ուսուցանել» (Գործք Ա 1):

Նաբցումն. Եթէ՛ ընդէ՛ր ասաց Փրկիչն ի Խաչին, թէ՛ «Աստուած, Աստուած իմ, նայեաց առ իս, ընդէ՛ր թողէր զիս» (Մարթ. ԻԷ 46):

Պապասխանի. բազում հերձուածողք ասեն, եթէ մարդկային բնութիւն ասաց առ աստուածային բնութիւն, թէ՛ «Աստուած, Աստուած իմ, նայեաց առ իս»: Ո՛վ յիմար, զի թէ մարդկային բնութիւն ասաց զայս¹⁸⁴, ապա անա¹⁸⁵ որ մարդկային բնութիւն, որ ի Քրիստոս էր, մեղանշական ասէք, քանզի Դաւիթ ասէ. «Աստուած իմ, Աստուած իմ նայեաց առ իս¹⁸⁶, հեռի եղէ ի փրկութենէն¹⁸⁷ վասն բանից յանցանաց իմոց» (Սղմ. ԻԱ 2): Եւ ցուցանէ Դաւիթ, եթէ որք թողեալ են¹⁸⁸ յԱստուծոյ, վասն մեղաց իրեանց¹⁸⁹ են հեռացեալ, և որք զայսպիսի բանիս ի վերայ մարդկային բնութեան, որ ի Քրիստոս էր, ասեն նոքա հեռացեալ են ի շնորհաց Սուրբ Նոգոյն: Եւ այս ևս փարակոյս է նոցա, քանզի ասաց Յիսուս եթէ՛ «Աստուած իմ, Աստուած իմ, ընդէ՛ր թողէր զիս»¹⁹⁰, զի եթէ մարդկային բնութիւն ասաց զայս առ աստուածային բնութիւն՝ երկուս է, քանզի Յիսուս երկու անգամ ասաց, թէ՛ «Աստուած¹⁹¹, Աստուած իմ», և եթէ մարդկային բնութիւն ասաց առ Սուրբ Երրորդութեան անձնաւորութիւն՝ ընդէ՛ր երիցս անգամ ոչ ասաց, քանզի անձնաւորութիւն երեք է Սուրբ Երրորդութեան, միթէ¹⁹² զմինն մոռացաւ ասել¹⁹³. քաւ լիցի: Այլ մեզ պարզ է այսպէս¹⁹⁴ իմանալ, քանզի առ Մովսէս ասաց, որ Էնն, եթէ՛ «Ես եմ Աստուած Աբրահամոյ, և Աստուած Իսահակայ, և Աստուած Յակոբայ» (Ելք Գ 6). Աստուած Աբրահամոյ՝ Նայր սուրբ Աստուած¹⁹⁵, Աստուած Իսահակայ¹⁹⁶ Որդին միածին, Աստուած Յակոբայ՝ Նոգին Սուրբ: Եւ ասաց Աստուած Իսահակայ առ Աստուածն

179 Բ չիք Աստուած:

180 Ըստ:

181 Բ հրեշտակ էր, Ը հրեշտակին:

182 ԲԸ չիք ինքեամբ:

183 Բ Ադամայ:

184 Ը բնութիւն ասաց զայս փիւ. բնութիւն, թէ Աստուած, Աստուած... զայս:

185 Բ չիք անա:

186 Ը չիք առ իս:

187 Բ չիք ի փրկութենէ:

188 Ը չիք են:

189 Ը իւր:

190 Ը չիք ընդէր թողէր զիս:

191 ԲԸ Աստուած իմ:

192 ԸԸ միթէ ե:

193 Ը չիք ասել:

194 Բ չիք այսպէս:

195 ԲԸ չիք Աստուած:

196 Բ Սահակայ:

Աբրահամու և առ Աստուած Իսրայելի. «Աստուած, Աստուած իմ, ընդէ՛ր թողէր զիս»: Իսկ խոյն փոխանակ Իսահակայ կախեցաւ ի¹⁹⁷ ծառէն, և Աստուածն Իսահակայ փոխանակ ամենեւցուն կախեցաւ զԽաչին¹⁹⁸: Եւ որպէս վասն մեր խաչեցաւ մինն ի Սրբոյ Երրորդութենէն, նոյնպէս և վասն մեր աղաղակեաց առ Տայր և առ Տոգին Սուրբ, և ասաց. «Աստուած, Աստուած իմ, ընդէ՛ր թողէր զիս», ոչ եթէ ինքն էր թողեալ, այլ Ադամ¹⁹⁹ հեռացեալ էր, և խաչելութեամբ իւրով մերձեցոյց առ Տայր և առ Տոգին Սուրբ:

Տարցումն. Եթէ՛ որպէ՛ս ասանդեաց Յիսուս զբանական հոգին ի վերայ Խաչին:

Պատասխանի. Որք ուրանան զԲանն Աստուած, ասեն, թէ մարդկային բնութիւն մեռաւ ի վերայ Խաչին: Ո՛վ հայեոյից, եթէ մարդկային բնութիւն մեռաւ, և աստուածայինն՝ ոչ, ահա որ մարդկային բնութիւն ծնաւ ի Կուսէն և աստուածայինն՝ ոչ, քանզի, որ ծնաւն նոյն և մեռաւ: Եւ եթէ զծնունդն Աստուծոյ ասէք և զմարդ ոչ յիշէք և զմահ մարդոյ²⁰⁰ ասէք, ահա որ գերկոսինն²⁰¹ ուրացեալ էք. ի ծնունդն՝ զմարդկութիւն և ի մահն՝ զԱստուածութիւն: Եւ եթէ ասիցեն, թէ աստուածային բնութիւն ոչ մեռանի, քանզի աստուածային բնութիւն Երրորդութիւն²⁰² է, ասացուք, եւ²⁰³ եթէ ի Կուսէն ևս աստուածային բնութիւն ոչ ծնանի, քանզի բնութիւն Երրորդութեան է: Ապա եւ²⁰⁴, որ ոչն մեռաւ նա ևս ոչ ծնաւ, և որք զայսպիսիս դաւանեն ընդ Նեստորի դարապարտին: Այլ մեզ պարտ է դաւանել²⁰⁵ զմահն Քրիստոսի, որպէս և առաքեալն ասէ Պաղոս, եթէ՛ «Տաշտեցաք ընդ Աստուծոյ մահուամբ Որդոյ նորա» (Տռովմ. Ե 10). ոչ եթէ երկուս որդիս²⁰⁶ ունէր Աստուած. մինն մեռաւ և միւսն²⁰⁷ ոչ, այլ մի և նոյն ինքն²⁰⁸ Որդին Աստուծոյ մեռաւ հանդերձ մարդկութեամբ²⁰⁹, և մարդկութիւն, որ ի Քրիստոս էր, մնաց կենդանի հանդերձ Աստուածութեամբն, և որ մեռեալ էր, նոյն ինքն էր կենդանի, և որ կենդանի էր, նոյն ինքն էր²¹⁰ մեռեալ, ըստ Անկարարանին, որ ասէ, թէ՛ «ի կողիցն Քրիստոսի էլ արիւրն և ջուր» (Յովհ. ԺԹ 34): Եւ եթէ ասիցեն, թէ՛ արիւրն զԱստուածութիւն նշանակեաց և ջուրն՝ զմարդկութեան բնութիւն, քանզի մեռեալ էր: Ընդ այս ևս յոյժ²¹¹ տարակուսին, քանզի յաստուածային բնութիւն արիւրն ոչ գոյ, և մարդկային բնութիւն ի միում ժամանակի արիւրն և ջուր բոլիւ ոչ կարէ, ապա որպէ՛ս պարմեցեն մեզ, որք գերկու բնութիւն ասեն ի Քրիստոս: Այլ մեզ այսպէս պարտ է իմանալ, քանզի ջուրն և արիւրն ոչ մերկ յԱստուածութենէն ել և ոչ սոսկ ի մարդկութենէն, այլ՝ յանճառ միաւորութենէն: Եւ եցոյց, թէ անճառ միաւորութիւն²¹² էր մեռեալ և անճառ միաւորութիւն էր կենդանի, և միաւորութիւն եղաւ ի գերեզմանի, և միա-

197 B գծառէն **փիս**. ի ծառէն:

198 B գխաչէն (**ի լուս. ուղղման նշանով**՝ զխաչին):

199 C անգամ **փիս**. Ադամ:

200 C մարդոյ:

201 B գերկուսին:

202 B Երրորդութիւն:

203 BC **չիք** եւ:

204 B **չիք** եւ:

205 C դաւանիլ:

206 A որդիս (**ի լուս. ուղղման նշանով**):

207 C մինն:

208 B **չիք** ինքն:

209 C Աստուածութեամբն, **փիս**. մարդկութեամբն:

210 C **չիք** էր:

211 C **չիք** յոյժ:

212 C **չիք** եւ եցոյց ... միաւորութիւն:

տրություն ազատեաց զհոգիսն, և միատրություն եբաց զդուռն դրախարին, և ասէր²¹³ ցառա-
զակն. «Այսաւ ընդ իս իցես ի դրախարին» (Ղուկ. ԻԳ. 43):

Տարցումն. Զի՞նչ է, զոր ասէ Պաղոս առ Կորնթացիսն²¹⁴, թէ՛ «Ակայեցաք զԱստուծոյ,
զի յարոյց գ-Քրիստոս ի մեռելոց» (Ա Կորնթ. ԺԵ 15):

Պատասխանի. Որք գ-Քրիստոս Աստուած ոչ հաւաքան՝ նոքա ասեն, թէ՛ -Քրիստոս
մեռաւ և Աստուած յարոյց²¹⁵ զնա ի մեռելոց, և այլքն ասեն, թէ մարդկային բնութիւն մեռաւ
և աստուածային բնութիւն յարոյց ի մեռելոց²¹⁶: Ո՛վ եղկելի, եթէ մարդկային բնութիւն -Քրիս-
տոս է առանց աստուածային բնութեան²¹⁷, ապա յայր է, եթէ այլ է Տայր, որ ոչ մարմնացաւ
և այլ է Որդին, որ ոչ մեռաւ, և այլ է Տոգին Սուրբ, որ ոչ ծնաւ, և այլ է -Քրիստոս, որ մեռաւ²¹⁸,
և յարոյց զնա²¹⁹ Աստուած ի մեռելոց: Եւ այլ ևս. զի եթէ մարդկային բնութիւն -Քրիստոսի
առանց աստուածային բնութեան -Քրիստոս է, ապա և ոչ գրանէք վկայութիւն, եթէ Մա-
րիամ զԱստուած ծնաւ, քանզի Աւերարանիչն ասէ, եթէ՛ «Յիսուսի -Քրիստոսի ծնունդն էր
այտպէս» (Մարթ. Ա 18), և դուք ասէք, թէ՛ Յիսուս -Քրիստոս մարդկութեան անունն է²²⁰ և ոչ
միատրութեան: Եւ եթէ միատրութեան է -Քրիստոս անունն, ապա յայր է՝ միատրութիւն մե-
ռաւ, որ է -Քրիստոս, և միատրութիւն յարոյց զինքն, որ է Աստուած, ըստ Յիսուսի, որ ասէ,
թէ՛ «Իշխանութիւն ունիմ զանձն իմ, և իշխանութիւն ունիմ առնուլ զսա» (Յովհ. Ժ 18):
Եւ այս ևս ողիղ է²²¹, քանզի ասէ Պաղոս, թէ՛ «Առաքեաց Աստուած զՈրդի իւր, որ եղև ի
կնոջէ, զի որպէս առաքեաց Տայր զՈրդի, նոյնպէս և յարոյց» (Գաղատ. Դ. 4): Եւ զայս ևս
հարցանեմք ընդ նոսա, թէ -Քրիստոս մեռաւ, և Աստուած յարոյց զնա: Եւ Ղազար մեռաւ և
Աստուածութիւն, որ ի -Քրիստոս էր, յարոյց²²² զնա, զի՞նչ առելի էր -Քրիստոս քան զՂազար,
զի զերկոսեանն²²³ այլ Աստուած յարոյց ի մեռելոց: Որք զայսպիսի տկարութիւնքս ի մարդ-
կային բնութիւն տացեն, որ ի -Քրիստոս էր, ընդ հրէայնս դատապարտին, քանզի նոքա ևս
իբրև զմարդ խաչեցին, բայց աստուածասպանք կոչեցան:

Տարցումն. Զի՞նչ է, զոր ասաց Յիսուս, թէ՛ «Ելանեմ ևս առ Տայր իմ ևս առ Տայր ձեր, և
Աստուած իմ ևս Աստուած ձեր» (Յովհ. Ի 17):

Պատասխանի. Հայեցիչքն ասեն, եթէ աստուածային բնութիւն ասաց՝ «Ելանեմ առ
Տայր իմ ևս առ Տայր ձեր», և մարդկային բնութիւն ասաց, թէ՛ «Աստուած իմ ևս Աստուած²²⁴
ձեր», որ է յոյժ մոլորութիւն զայս կարծել, զի եթէ աստուածային բնութիւն ասաց, առանց
մարդկային բնութեան, յայր է, թէ ևս²²⁵ մարդկային բնութիւն որ է Որդի Աստուծոյ, քանզի
նա ևս ոչ ասաց, թէ՛ Ելանեմ ևս առ Տայր իմ ևս առ Տայր ձեր: Եւ եթէ մարդկային բնութիւն

213 Կասէ:

214 Կ Կորնթոսն:

215 Կ յարոյց:

216 Բ չիք ևս այլքն ասեն... ի մեռելոց:

217 Կ բնութեամբն:

218 Բ ոչ ծնաւ փիւ. մեռաւ:

219 Կ յարոյց (այտպէս ևս այլոյր) զնա (sic):

220 Կ յանունն, Ա է անուն փիւ. անունն է:

221 Կ ողիղ է փիւ. ողիղ է:

222 Կ յարոյց:

223 Կ զերկոսիւնն (չիք այլ):

224 Բ Կ առ Աստուած:

225 Բ Կ չիք ևս:

ևս²²⁶ ասաց, թե ելանեմ ես առ Նայր իմ եւ առ Նայր ձեր, եւ եթէ մարդկային բնութիւն եւս²²⁷ էր Որդի²²⁸ Աստուծոյ՝ ընդէ՛ր ոչ ասաց եւս եւս²²⁹, թէ՛ «Ելանեմ ես առ Նայր իմ եւ առ Նայր ձեր»: Եւ դարձեալ եթէ մարդկային բնութիւն ասաց, թէ՛ «Աստուած իմ եւ Աստուած ձեր», եւ Բանն Աստուած գայս ոչ ասաց, ապա եւ մարդկային բնութիւն զի՛նչ աւելի էր քան զառաքեալքն, քանզի ուրացողքն ասեն, թէ՛ Որպէս առաքելոցն էր Աստուած²³⁰ Նայր, նոյնպէս եւ մարդկային բնութեան, որ ի Քրիստոս էր, Աստուած էր: Եւ եթէ Բանն Աստուած ասաց գայս, թէ՛ «Ելանեմ ես առ Նայր իմ եւ առ Նայր ձեր» հանդերձ մարդկային բնութեամբն²³¹ ասաց, եւ ոչ առանձինն²³², ապա յայտ է, թէ եւ՛ մարդկային բնութիւն, եւ՛ աստուածայինն միացեալ էր ի մի Քրիստոս²³³՝ հանդերձ Բանին Աստուծոյ, ասաց, թէ՛ «Աստուած իմ եւ Աստուած ձեր», եւ ասելոյն պատճառն այս էր, որ ասաց Քրիստոս, թէ՛ «Ելանեմ ես առ Նայր իմ եւ առ Նայր ձեր²³⁴», զի զառաքեալսն ընդ ինքն միատրեաց եւ ասաց, թէ՛ «Ելանեմ ես առ Նայր իմ եւ առ Նայր ձեր», զի Նայրն երկնաւոր Քրիստոսի Նայր էր բնութեամբ եւ առաքելոցն՝ շնորհաւոր: Նոյնպէս եւ մինն ի Սրբոյ Երրորդութենէն ինքն զինքն ընդ առաքեալսն միատրեաց, եւ վասն Նոզոյն Սրբոյ ասաց, թէ՛ «Աստուած իմ եւ Աստուած ձեր», զի ամենայն ուղղափառք զՆոզին Սուրբ²³⁵ Աստուած հաւատարացեն, քանզի Որդոյ²³⁶ Աստուած էր կոչմամբ եւ առաքելոցն Աստուած էր բարաբազորութեամբ, վասն զի զառաքեալսն ընդ ինքն բարձրացոյց եւ ասաց, թէ՛ «Ելանեմ ես առ Նայր իմ առ Նայր ձեր», եւ ինքն Քրիստոս ընդ առաքեալսն խոնարհեցաւ եւ ասաց, թէ՛ «Աստուած իմ եւ Աստուած ձեր», ըստ այնմ, զոր ասէ Պաղոս, թէ՛ «Պարտ էր նման ամենայն իրար յեղբարսն նմանիլ, զի եղիցի ի նա անդրանիկ ի մէջ եղբարք բազմաց» (Ռոմվ. Ը 29), այսինքն՝ առաջնորդ եւ փրկիչ ամենայն ուղղափառ հաւատարացելոց:

Տարցումն. Ընդէ՛ր ասաց Յիսուս յեր յարութեան թէ՛ «Տուաւ ինձ ամենայն իշխանութիւն» (Մարթ. ԻԸ 18)»:

Պատասխանի. Նայնոյիչքն ասեն, թէ յառաջ քան զյարութիւն մարդկային բնութիւն ոչ ունէր զամենայն իշխանութիւն, եւ յեր յարութեան ապա ընկալաւ, եւ վասն այսորիկ ասաց, թէ՛ «Տուաւ ինձ ամենայն իշխանութիւն»: Ո՛վ եղկելի, զի եթէ յառաջ քան զյարութիւն ոչ ունէր զամենայն իշխանութիւն, ընդէ՛ր ասաց առաքելոցն, եթէ՛ «Երբո՞ւն իշխանութիւն կոխել զաւծս եւ զկարիծս» (Դուկ. Ժ 19). «աւծս» ասելով զգոնողն դիւցն ցուցանէ, եւ «կարիծ» զպեղծ հերձուածողսն նշանակէ: Վասն զի հանապազ հերձուածողքն, որ «կարիծ» անուանեցան, առնուն զարութիւն ի սարանայէ, որ «աւծ» կոչեցաւ, եւ խայթեն զՔրիստոս: Եւ դարձեալ, եթէ մարդկային բնութիւն Քրիստոսի ոչ ունէր իշխանութիւն յառաջ քան զյարութիւն, ապա գայս ո՞ր բնութեան ասաց, թէ՛ «Որպէ՛ս Նայր ունի կեանս յանձին իւրում եւ Որդոյ եւ ունի կեանս յանձին իւրում, եւ իշխանութիւն եւր նմա դարաստան առնել» (Յովհ.

226 BC չիք եւս:

227 C այլ եւս:

228 A Որդի էր:

229 BC չիք եւս եւս:

230 BC Աստուած էր:

231 BC մարդկութեամբն թիւ, մարդկային բնութեամբն:

232 BC առանձին է:

233 A Քրիստոսի փիւ, եւ աստուածայինն ... ի մի Քրիստոս:

234 A չիք եւ ասելոյն պատճառն ... Նայր ձեր:

235 C Սուրբ:

236 C Քրիստոս փիւ, Որդոյ. (A ի լուս):

Ե 27): Ջի եթէ Բանն Աստուած ասաց զայս առանց մարդկային բնութեան, ահա որ Բանն Աստուած, նա եւս ոչ ունէր զկեանս յանձին իւրում, քանզի ասէր Յիսուս, եթէ Որդոյն եւր ունէր զկեանս յանձին իւրում: Եւ այլ եւս պատճառ, զի եթէ Բանն Աստուած ասաց զայս, ապա եւ մարդկութեան բնութիւն, որ ի Քրիստոս է, նա եւս²³⁷ ոչ էր Որդի Աստուծոյ, քանզի մի Որդի գոյ²³⁸ Աստուծոյ եւ ոչ երկու: Եւ եթէ զմարդկային բնութիւն²³⁹, որ ի Քրիստոս էր, եւս ասէր, եթէ Որդի է Աստուծոյ, ահա որ երկու Որդի ասէր Նաւրն երկնաւորի՝ մինն՝ բնութեամբ եւ մինն՝ շնորհաւոր: Եւ յայս երկու որոյոցս, զո՞ր ասէր, թէ ծնաւ եւ զո՞ր՝ թէ մեռաւ: Եւ այլ իմն պատճառ. զի եթէ մարդկային բնութեան ասաց, թէ՛ «Որպէս Նայր ունի կեանս յանձին իւրում» (Յովհ. Ե 26), ահա յայր է, թէ եւ յառաջ քան զյարութիւն մարդկային բնութիւն եւս ունէր զամենայն իշխանութիւն: Բայց յեւր յարութեան ընդէ՞ր ասաց, թէ՛ «Տուաւ ինձ ամենայն իշխանութիւն»։ զայս ասէր Յիսուս եւ կարկէր զբերանս²⁴⁰ հերձուածողաց, որք ասէին. եթէ Քրիստոս զարդարոց²⁴¹ հոգիսն ազատեաց ի սալարանայէ եւ զմեղաւորացն ի դժոխսն եթող: Ո՛վ եղկելի, զի եթէ զմեղաւորացն ոչ ազատեաց, ապա յայր է, թէ սալարանայի իշխանութիւն մեծ է, քան զՔրիստոսի, զի Քրիստոս զմեղաւորսն բազում ասաց եւ զարդարսն՝ սալար. ահա, որ ոչ հաւարայր Քրիստոսի, քանզի Քրիստոս ասաց, թէ՛ «Տուաւ ինձ ամենայն իշխանութիւն, որ ինչ յերկինս», զի երկնաւորաւրն²⁴² հանդերձ²⁴³ զնա Աստուած հաւարասցեն²⁴⁴, «եւ որ ինչ յերկրի» ասաց, զի ոչ²⁴⁵ ինչ եթող ի ձեռնն սալարանայի, ըստ այնմ, որ ասաց Յիսուս, թէ՛ «ստուա ինձ ամենայն իշխանութիւն» եւ դարձեալ ասէ նոյն ինքն Քրիստոս, եթէ՛ «Յորժամ բարձրացայց, յայնժամ զամենեւին²⁴⁶ ձգեցից առ իս» (Յովհ. ԺԲ 32): Ո՛վ անմիւր հերձուածող, ընդէ՞ր հակառակիս ընդ Քրիստոսի: Տեսանես, զի Քրիստոս «զամենեւեան» ասէ, եւ դու ասես՝ ոչ, միթէ՞ դու առաւել զիսն քան զարարիչն²⁴⁷ Քրիստոս, եւ կամ դու ընդ նմա՞ Էիբ ի քակել²⁴⁸ դժոխացն. քաւ լիցի: Եւ դարձեալ ասէ Քրիստոս²⁴⁹, թէ՛ «Իշխան աշխարհիս այսորիկ դարապարտեալ է» (Յովհ. ԺԶ 11): Եւ անարար սուրբ կոյսն Աստուածածին Մարիամ յիւրում մարգարէութիւն ասէ, թէ՛ «Յրուեաց զամբարպտանն ի սրտի մրաց, եւ քակեաց զհզաւորն յաթոռոց, զխոնարիս բարձրացոյց եւ զմեծապտունն արձակեաց ունայն» (Ղուկ. Ա 51-53): Տեսանես, զի «ունայն» ասէ, վասն զի ոչ ինչ եթող նմա: Եւ Դաւիթ ասէ վասն հոգացն, որ ի դժոխսն էին. «Ասաց Տէր ի խորոց անդնդոց. Դարձուցից եւ ի միջոյ ժանեաց զայն ի դուրս կորզեցից» (Սղմ. ԿԷ 23):

Նարցումն. Ընդէ՞ր ասէ Յոհաննէս. «ԶԱստուած ոչ որ երես ի մարդկանէ, բայց միածինն Որդին, որ ի ծոց Նաւր. նա պարմեաց մեզ» (Յովհ. Ա 18):

Պատասխանի. Բազում անգամ կամեցան մարդիկք, որ զԱստուած փեսանէին, եւ ոչ

237 B չիք եւս:

238 C մի գոյ Որդի:

239 A չիք բնութիւն:

240 A զբերան:

241 C զարդարոց:

242 B երկնաւորսն:

243 B չիք հանդերձ:

244 BC հաւարացիս:

245 C որ փիս ոչ:

246 B զամենեւեան, C զամենեւին:

247 A չիք արարիչն:

248 C քանեղ փիս. քակել:

249 A Յիսուս փիս. Քրիստոս:

կարացին, քանզի ոչ էին կամք Աստուծոյ, որ զինքն փրկանէին, բայց որոց կամեր Աստուծոյ զինքն ցուցանէր, ըստ Մովսէսի, որ ասէր, եթէ՝ Երեւեցաւ Տէր Աստուծոյ Աղամայ բազում անգամ, եւ Եսայի ասէ, թէ՝ «Տեսի զՏէր նստեալ յաթոռ Բարձրութեան» (Եսայի Զ 1), եւ Յովբ ասէ, թէ՝ Տեսի զՏէր նստեալ դէմյանդիման, եւ ապրեցաւ անձն իմ, եւ Սրբեփաննոս յիշում քարոզութեան ասէ, թէ՝ «Աստուծոյ փառաց երեւեցաւ Աբրահամու Նաւր մերում մինչ ի Միջագետքս էր» (Գործք Է 2), եւ Դաւիթ ասէ, թէ՝ «Աստուծոյ մեր յայտնապէս եկեացէ»։ Բայց ընդէր ասէ, թէ զԱստուծոյ ոչ որ երես ի մարդկանէ. այլ զայն կամի ցուցանել, եթէ զեւթիւն աստուածային բնութեան Սուրբ Երրորդութեան ոչ որ կարէ փրկանել ո՛չ աչաւք եւ ո՛չ մարաք, ապա թէ ինքն կամեցի՝ յայտնեցէ զինքն, որպէս կարող լինիցիմք փրկանել զնա հաւաքովք։

Նարցումն. Զինչ է, որ ասէ Պատղոս վասն -Քրիստոսի, թէ՝ «Նաւարարիմ արարչին»²⁵⁰ իւրոյ եղև» (Եբր. Գ 2)։

Պատասխանի. Զարախասքն²⁵¹ ասեն, թէ Պատղոս զ-Քրիստոս արարած ասէ։ Նախ ասացումք եւ մեր ընդդէմ նոցա, եթէ Պատղոս²⁵² յերբայեցոց թուիսին զ-Քրիստոս²⁵³ արարած ասէր, եւ հրէայքն ասէին առ -Քրիստոս, թէ՝ «Յիսուս ամ չէւ է քո» (Յովհ. Ը 57), եւ Արիոս ասէր, թէ -Քրիստոս արարած է եւ ոչ արարիչ, եւ²⁵⁴ դուք, ո՛վ զագիրք ասէր, թէ արարած է, եւ ոչ արարիչ²⁵⁵, ապա եւ²⁵⁶ դուք զանձանց վկայէք, թէ դուք եւ²⁵⁷ հրէայքն, եւ Պատղոս եւ Արիոս համախոհ էր։

Եւ դարձեալ ընդդէմ նոցա ասեմք²⁵⁸, եթէ Պատղոս զ-Քրիստոս արարած ասէր, որպէս եւ նոցա կարծեն ասացեն մեզ, եթէ ի -Քրիստոս, որ բնութիւն էր արարած, աստուածային բնութիւն թէ՞ մարդկային բնութիւն գիտեմ, զի ասէր թէ մարդկային բնութիւն գիտեմ, զի ասէր, թէ մարդկային բնութիւն արարած է, որ ի -Քրիստոս է եւ աստուածային բնութիւն արարիչ է եւ ոչ արարած։ Ընդ այս եւս պապանձին, զի եթէ մարդկային բնութիւն -Քրիստոսի արարած է եւ նայ -Քրիստոս է առանց Բանին Աստուծոյ, ապա յայտ է, թէ եւ Բանն Աստուծոյ, որ արարիչ է՝ նայ ոչ է -Քրիստոս։ Եւ եթէ մարդկային բնութիւն առանց Բանին Աստուծոյ ասեն եթէ ոչ ասի -Քրիստոս, ապա ընդէր ասէ Պատղոս, թէ՝ «Յիսուս -Քրիստոս հաւասար իմն եղև արարչին իւրոյ» (Նմմր. Փիլիպ. Բ 6)։ Եւ այս եւս, զի եթէ Պատղոս զ-Քրիստոս արարած (Տե՛ս Կողոս. Ա 15) ասէր, որպէս եւ քառա՛նկն (Թերեւս՝ ժառանգն, փես եւ հմմր. Գաղատ. Դ 7) ասէ, բայց ընդէր նայն Պատղոս ասէ, թէ՝ «Յիսուսի -Քրիստոսի եղև ամենայն, որ ինչ եղևն, թէ՛ Աթոռք, թէ՛ Իշխանութիւնք» (Կողոս. Ա 16)։ Եւ դարձեալ ասէ²⁵⁹ Պատղոս, թէ՝ «Ակն կալցուք մեծին Աստուծոյ եւ փրկչին Յիսուսի -Քրիստոսի» (Տիմ. Բ 13)։ Այլ այս է ճշմարիտ, քանզի ասէ, թէ՝ «Նաւարարիմ եղև Արարչին իւրոյ» (Փիլիպ. Բ 6). փրկանե՛ս, զի Պատղոս զ-Քրիստոս «հաւարարիմ» ասէ Նաւրն երկնաւորի, քանզի ոչ էր կամքն -Քրիստոսի Նաւր կամացն հակա-

250 Եղև արարչին։

251 Եւրապիաոքն։

252 Եւ Պատղոս զ-Քրիստոս։

253 Եւ Քիստոս զ-Քրիստոս։

254 Եւ Ապա եւ։

255 Եւ Քիստոս ով զագիրք ... արարիչ։

256 Եւ Քիստոս եւ։

257 Եւ Քիստոս դուք եւ։

258 Եւ մեր ասեմք. Բանն Աստուծոյ ընդդէմ նոցա ասեմք... Եւ դարձեալ քանզի Բանն Աստուծոյ։

259 Եւ այս է։

ռակ, վասն այստեղիկ և Պատոս գ-Քրիստոս «հառապարիմ» ասէ և «Արարիչ» ասաց զՆայրն -Քրիստոսի, քանզի Բանն Աստուած առանց մարդկային բնութիւն ոչ ասէ -Քրիստոս և մարդկային բնութիւն առանց Բանին Աստուծոյ ոչ ասէ -Քրիստոս, այլ միաւորութեան Պատոս զՆայր Արարիչ անուանեաց -Քրիստոսի, քանզի զմիաւորութիւն Նայր եւս արար, ըստ Պերոսի, որ ի Գործն ասէ առ Նրեայն, եթէ՝ «Գիտացէ ամենայն քունդ Իսրայելի, զի Տէր անեալ զնա Աստուած արար զայն Յիսուս զոր դուքն խաչեցիքն» (Գործք Բ 36): Տեսանես, զի և Պերոս «արար» ասաց բալլց անեալ ասաց և ոչ եթէ՝ սրեղծեալ: Նոյնպէս և Պատոս զՆայր արարիչ ասաց -Քրիստոսի վասն միաւորութեան: Եւ ոչ վասն սրեղծագործութեան և վասն Բանին Աստուծոյ ասէր Դաւիթ, թէ՝ «Աստուած մեր յերկինս և յերկրի զամենայն, զոր ինչ կամեցաւ և արար (Սղմ. ՃԼԴ- 6)»²⁶⁰: Եւ դարձեալ, քանզի Բանն Աստուած²⁶¹, որ յերկինս էր ընդ Նայր և ընդ Սուրբ Նոգոյն, էջ յերկնից և նա զկապարեալ մարդկութիւն ի սրբոյ Կուսէն, և արար զանճառ միաւորութիւն: Եւ վասն Նոգոյն Սրբոյ ասաց հրեշտակն առ Յովսէփ, թէ յդութիւն նորա ի Նոգոյն Սրբոյ է (Մարթ. Ա 20): Եւ սուրբ հարքն ասացին, թէ Նոգովն Սրբով, որով էառ զամենայն, որ ինչ է ի մարդ առանց ապականութեան, քանզի թէպէտ միաձին Որդին միայն մարմնացաւ, այլ Նայր և Նոգին Սուրբ կամակիցք և գործակիցք էին նմա:

Նարբումն. Զի՛նչ է, որ ասէ Պատոս, եթէ՝ «Նոգի ցանկայ հակառակ մարմնոյ, և մարմինն ցանկայ հակառակ հոգոյն» (Գաղատ. Ե 17):

Պարասխանի. Ոմանք ի չարախաւսիցն ասեն, թէ հոգի մարդոյ զարդարութիւն կամի և մարմինն՝ զմեղքն: Ո՛վ յիմարք, եթէ հոգին մարդոյ զմեղսն ոչ կամի, ապա յայտ է, թէ և ոչ գործէ, և եթէ ոչ գործեն ամենայն հոգիք զմեղսն և ոչ կամակիցք են մարմնոյն, որ մեղսն գործեն, յայտ է, թէ և ի դժոխս ոչ երթան, և եթէ ի դժոխս ոչ²⁶² երթան, ապա և դարաստանն Աստուծոյ ոչ է ճշմարիտ: Եւ դարձեալ, եթէ ամենայն մարմին զարդարութիւն ոչ կամենայ՝ յայտ է²⁶³, թէ ամենայն մարմինք յարքայութիւն Աստուծոյ ոչ մտնեն, և եթէ²⁶⁴ ամենայն²⁶⁵ մարմին ևս մտնէ յարքայութիւն Աստուծոյ՝ յայտ է, թէ ընդ այս ևս ոչ է դարաստան Աստուծոյ ուղիղ: Այլ ևս պարճառ, զի եթէ հոգի մարդոյ հանդերձ մարմնովն զմեղս ոչ գործէ և ոչ կամակից է մարմնոյն, որ զմեղս գործէ, ապա ընդէ՛ր բարբառնջեն և ասեն, թէ քաւարան կայ, և զնրեղի մեղքն քաւէ հոգին. կարի յոյժ յիմարութիւն է, քանզի որ զմեղս ոչ գործէ և կամ ոչ կամի որ մարմինն զմեղս գործէ՝ զիա՛րդ հոգին վոխաւակ մարմնոյն երթայ ի քաւարան և զմարմնոյ մեղսն քաւէ. ոչ է ուղիղ դարաստան: Այլ այս է ճշմարիտ, քանզի Պատոս ասէ, թէ՝ «Նոգին ցանկայ հակառակ մարմնոյն, և մարմին ցանկայ հակառակ²⁶⁶ հոգոյն». ոչ եթէ վասն մարդոյն ասէ, այլ վասն գործոց մարդկան, ըստ այնմ, զոր և ինքն ասէ, եթէ՝ «ընդ հոգեւորսն զհոգեւորսն խաւսիմք» (Ա Կորնթ. Բ 13). ոչ եթէ ընդ անմարմնոց խաւսէր, այլ որք զարդարութիւն գործէին՝ զնոսա հոգեւորս կոչէին²⁶⁷: Եւ դարձեալ ասէ Պատոս. «Ոչ ապաքէն մարմնատր էք, և ըստ մարմնոյ զնայք» (Ա Կորնթ. Գ 3). ոչ եթէ այսու ընդ անհոգի մար-

260 Բ Եւ դարձեալ **փիս**. Եւ դարձեալ ընդդէմ նոցա ասեմք, եթէ Պատոս գ-Քրիստոս արարած ասէր... զոր ինչ կամեցաւ և արար:

261 Տեն 258-261:

262 **Ա չիք** ոչ:

263 **Շայրն** է:

264 **Ա** և եթէ /// (**շար. թափված**):

265 **Շ չիք** ամենայն:

266 **Շ չիք** հակառակ:

267 **Շ** կոչէ:

դիկս խառսի, այլ որ գմեղսն գործէին զնոսա մարմնաւորս²⁶⁸ անուանէ, քանզի արդարութեան փառքն նաւար է եւ աներեւոյթ, վասն այնորիկ զնա «հոգի» ասէ Պաղոս, եւ մեղքն թանձր է եւ անարգագոյնք նորա երեւի²⁶⁹, վասն այնորիկ զնա մարմին կոչէ, եւ յիրաւի ասէ Պաղոս, թէ՛ «Արդարութիւն ցանկայ հակառակ մեղացն, եւ մեղքն ցանկա հակառակ արդարութեան», այլ հոգի եւ մարմին մարդոյն յարեւ, յորմէ միատրեցաւ զամենայն, զոր ինչ առնէ միատրութեամբն առնէ, ըսք Յիսուսի, որ ասէ. «Մի՛ հոգայք վասն ոգոց ձերոց, թէ զինչ ուրէք» (Մարթ. Զ 25). Կրեանես, զի Քրիստոս զկերակուրն հոգոյն ասաց, թէպէտ եւ մարմնովն ուրէ: Եւ դարձեալ ասէ Յիսուս. «Եւ մի՛ վասն մարմնոյ ձերոյ, թէ զինչ ազանիցիք (Անդ)»²⁷⁰, քանզի հանդերձն զմարմին ծածկէ, բայց հոգին ցանկայ, նոյնպէս եւ կերակուրն զմարմինն զարացուցանէ, բայց հոգին ցանկայ ուրիշ: Եւ յայսմանէ յայր է, թէ ամենայն իրարք հոգին եւ մարմինն միմեանց հնազանդ են եւ ոչ հակառակ: Եւ դարձեալ ասէ Յիսուս, թէ՛ «Մի՛ երկնցիք յայնմանէ, որ զմարմինն ձեր սպանանէ»²⁷¹, բայց զհոգին ոչ կարէ²⁷² սպանանել» (Մարթ. Ժ 28): Այլ եւ ցուցից, ասէ Յիսուս, եթէ յորմէ երկնցիցիք երկերոյք դուք յայնմանէ, որ յեւր սպանելոյն իշխանութիւն ունի զհոգին զմարմինն արկանել ի գեհեան հրոյն (Անդ): Տեսանես, զի Քրիստոս զմարմինն ասաց սպանանել, բայց զանի եւ զերկիւղն հոգոյն եւր, ասէ ընդ հոգիսն, թէ՛ Մի՛ երկնցիցիք յայնմանէ դուք, որ զմարմինն ձեր սպանանեն: Եւ դարձեալ եցոյց Քրիստոս, եթէ հոգին եւ մարմինն ի գեհեան հրոյն փանջելոց են, քանզի հոգի որ այսաւր երկնցի եւ իսնամէ զմարմին իւր ի սպանանելոց, վաղիւն յարքայութիւն Աստուծոյ ոչ մտնանիցէ, եւ կարարի բան Տեառն, որ ասէ, թէ՛ «Դարիմ եւ դարաստան իմ արդար է» (Յովհ. Ե 30):

Նարցումն. Զինչ է բնութիւն:

Պատասխանի. Զամենայն ինչ, զոր եւ կայ զինչ իրարք, որ յամենայն ընչից զինքն բաժանէ, այն է բնութիւն նորա: Եւ Կրես թէ անբան կենդանիքն ինչ իրարք ի մարդկանէ բաժանին՝ այն է նոցա²⁷³ բնութիւն: Եւ Կրես, թէ մարդիկք ի հրեշտակաց ինչ իրարք բաժանին՝ այն է նոցա բնութիւն: Եւ Կրես, թէ մարդիկք ի հրեշտակաց ինչ իրարք բաժանին այն է նոցա բնութիւն: Եւ Կրես թէ հրեշտակք ինչ²⁷⁴ իրարք ի Սուրբ Երրորդութենէն բաժանին՝ այն է նոցա բնութիւն: Եւ Կրես, թէ Սուրբ Երրորդութիւն ինչ իրարք յամենայն արարածոցս բաժանին՝ այն է նորա բնութիւն²⁷⁵, որ է այս. Աստուած անեղ է, անժամանակ է, անսկզբին է, անբանակ է, յառաջ քան զյաւիտեանս է, անիմանալի է բնութիւն Աստուծոյ, անթարգմանելի²⁷⁶ եւ գոյութիւն անճառելի, եւ իմաստութիւն անհասանելի: Վասն որոյ խոստովանելի է զերիս անձնատրութիւնսն եւ զմի Աստուածութիւն, էութիւն անեղ, կարարեալ, անհաս, անճառ, անիմանալի երկնատրաց եւ երկրատրաց, արարիչ բոլորից եւ սքեղծիչ ամենայն էիցս՝ Աստուած ի վերայ ամենեցուն²⁷⁷, արեւնեալ յաւիտեանս. Ամէն:

268 Ը մարմնաւոր:

269 Ը երեւելիք փիւ. երեւի:

270 Ը ազիցիք:

271 Ը սպանանեն:

272 Ը կարեն:

273 Ը նորա փիւ. նոցա:

274 Ը զինչ:

275 Ը չիք այն է նորա բնութիւն:

276 Ը անթարգմանելի:

277 Ը չիք ի վերայ ամենեցուն: